

Pavle GAŽI
 Dragutin FELETAR
 Petar MATIĆ
 Zvonko VRBAN

„Podravka” i Podravina

UTJECAJ AGROINDUSTRIJSKOG KOMPLEKSA NA REDISTRIBUCIJU DOHOTKA I TRANSFER RADNE SNAGE IZ POLJOPRIVREDNIH U NEPOLJOPRIVREDNA ZANIMANJA U PODRAVINI

I. STUPANJ RAZVIJENOSTI KOPRIVNIČKOG AGROINDUSTRIJSKOG KOMPLEKSA

Cjelokupni agroindustrijski kompleks u koprivničkoj općini udružen je danas u Složenu organizaciju udruženog rada »Podravka« sa sjedištem u Koprivnici. S industrijskom preradom voća i povrća započelo se u Koprivnici 1947. godine, kada su radnici »Podravke« (uglavnom dobrovoljnim radom) osposobili za proizvodnju napuštene hale bivše tvornice ulja. Razvoj »Podravke« u zadnja tri desetljeća karakterizira nekoliko osnovnih etapa.

U prvom desetljeću (1947—1957) uhodavala se osnovna prerada voća i povrća, tražili su se vlastiti programski i samoupravni putovi razvoja sa srazmjerno vrlo malo investicijskih ulaganja. Nakon korjenite promjene u vođenju poslova, proizvodne i kadrovske politike, drugo desetljeće (1957—1967) nosi obilježje vrlo brze investicijske izgradnje i stvaranja temelja za još brži razvoj ekonomsko-društvenih odnosa u kolektivu. U zadnjem desetljeću (1967—1977) »Podravka« se vrlo uspješno uključuje u procese udruživanja rada i sredstava u jugoslavenskoj privredi i postaje jedan od važnih činilaca razvoja agroindustrije u našoj zemlji uopće.

Danas u SOUR »Podravka« udružuje svoj rad gotovo 5000 radnika iz Koprivnice, Ludbrega, Varaždina, Zagreba, Maribora, Umaga, Lipika, Siska i drugih mjesta. Oni su 1976. godine proizveli robu vrijednu više od 3,5 milijardi dinara, a ostvaruju širok proizvodni program od preko 500 raznih vrsta proizvoda. Po visini ukupnog prihoda »Podravka«

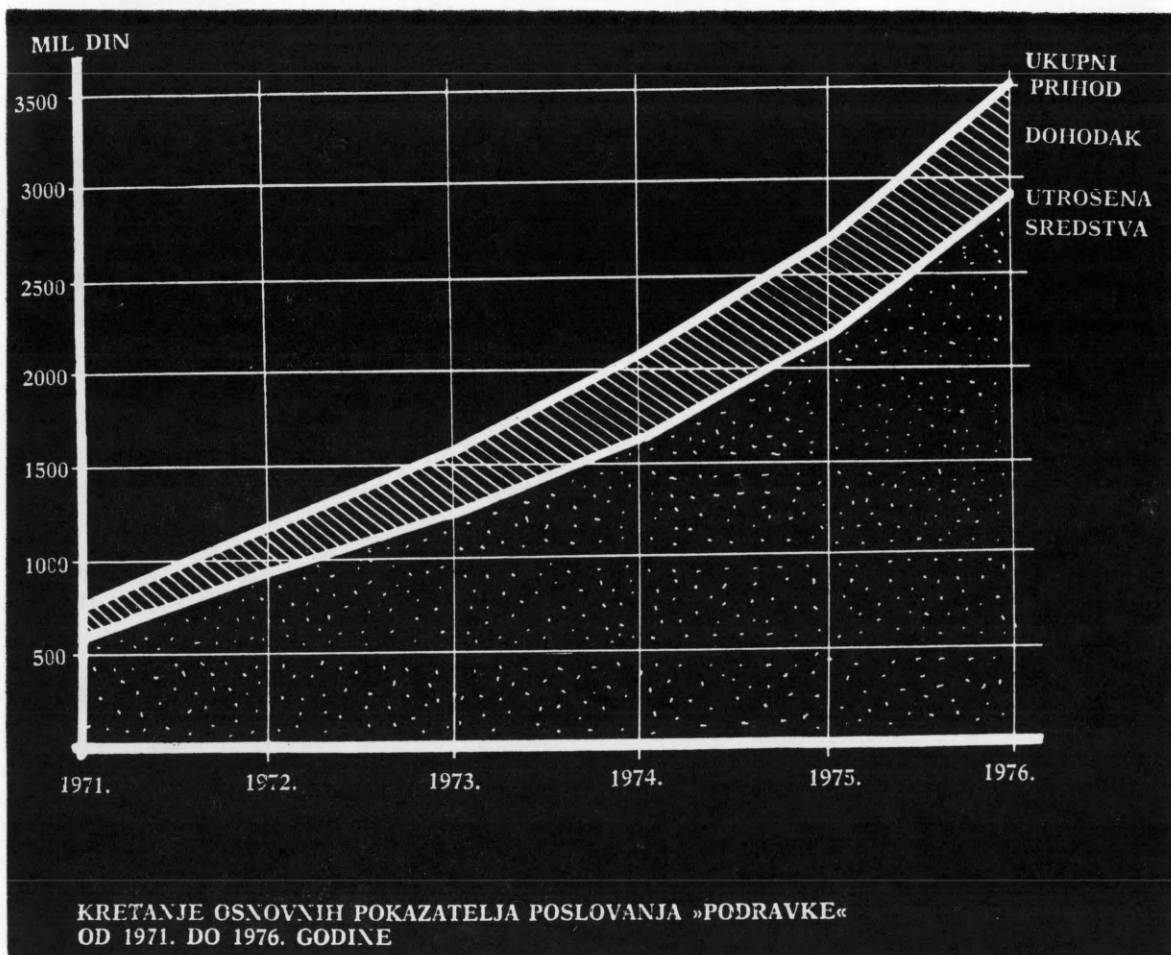
je 1970. bila na 91. mjestu u Jugoslaviji, a danas pripada među pedeset najvećih jugoslavenskih radnih organizacija.

Godina	Proizvedene količine (t)	Investicije (000 din)	Ukupni prihod (000 din)	Dohodak (000 din)
1971.	116.168	65.132	712.233	146.911
1972.	134.428	63.415	1.173.046	199.564
1973.	139.014	124.874	1.525.504	248.628
1974.	157.648	127.489	2.072.803	413.199
1975.	157.574	181.196	2.676.423	466.139
1976.	191.952	306.359	3.513.667	550.494

Prosječna stopa rasta	10,5%	36,3%	37,6%	30,3%
-----------------------	-------	-------	-------	-------

Osnovni pokazatelji uspješnosti poslovanja »Podravke«
 (Izvor: Završni račun »Podravke«)

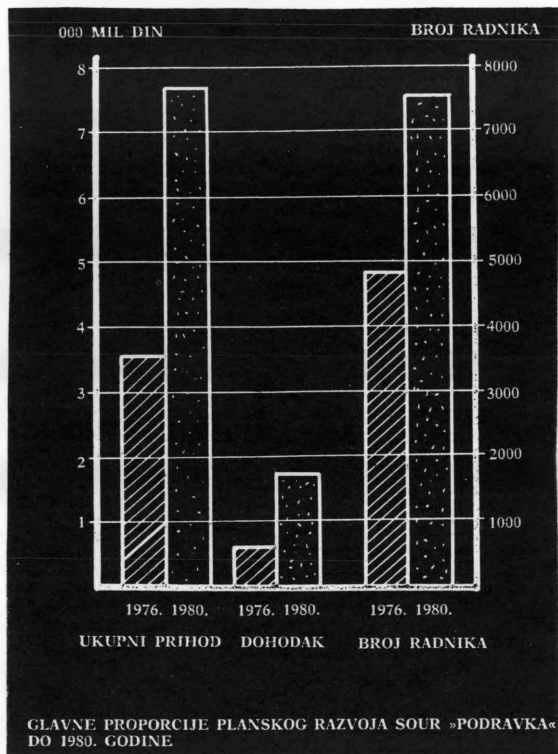
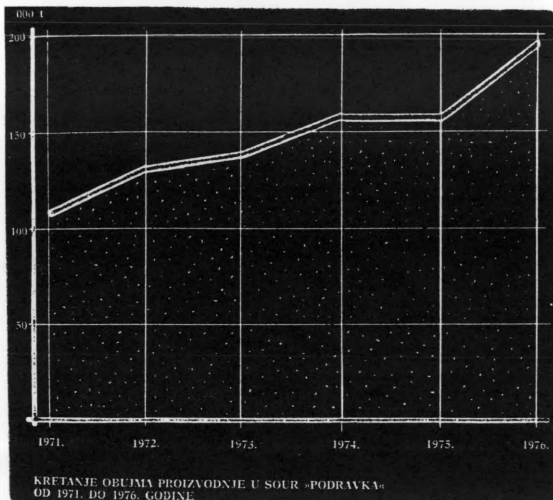
Obujam proizvodnje, kao i gotovo svi drugi relativni pokazatelji uspješnosti poslovanja, u pravilu rastu u »Podravki« znatno brže od prosjeka grane, SRH i Federacije. U prosjeku svakih osam godina, obujam proizvodnje u »Podravki« se udvostručuje. U proizvodnji koncentrata juha, »Podravka« je 1976.

godine zauzimala oko 63 posto ukupne jugoslavenske produkcije, a dodataka jelima (»Vegeta« i slično) i više od 80 posto. Ovaj kombinat je najveći jugoslavenski proizvođač i izvoznik govedskih konzervi, kokošjeg mesa u vlastitom soku i kokošnjih pašteta. U ukupnoj jugoslavenskoj proizvodnji mesnih konzervi na »Podravku« je 1976. otpalo 8,40 posto. Ovdje se producira i oko 10 posto cjelokupne jugoslavenske proizvodnje konzervi od povrća, te niz drugih prehrambenih artikala.

Ukupni prihod, dohodak i drugi pokazatelji također pokazuju snažan razvoj koprivničkog agroindustrijskog kompleksa. Tako se ukupni prihod svake godine prosječno povećava za oko 37 posto, a dohodak za oko 30 posto! »Podravka« ima jedan od najrazrađenijih i najuspješnijih marketing sistema u Jugoslaviji, a stalna tržišna orijentacija i bri-

ga o kvaliteti proizvoda i potrebama potrošača donosi ovoj radnoj organizaciji nove uspjehe. Uz svoje vrlo razvijene vlastite programe i istraživanja, »Podravka« se uključila u međunarodni transfer tehnologije i znanosti (u suradnji s nizom svjetskih firmi i znanstvenih institucija). Uz to, izvoz finalnih proizvoda »Podravke« u zadnjih nekoliko godina bilježi pravu ekspanziju (vidi priloženi grafikon). Ovakav razvoj nose srazmjerno visoko školovani kadrovi (u jednom provincijskom središtu znatno je teže osigurati povoljnu kvalifikacijsku strukturu nego u kakvom sveučilišnom centru). Danas svaki deseti »Podravkaš« ima diplomu više škole ili fakulteta, što je ranije bilo nezamislivo (vidi priloženi grafikon usporedne kvalifikacijske strukture 1957., 1967. i 1977. godine). Ovakav uspješan razvoj svakako je i rezul-

II. AGROINDUSTRIJSKI KOMPLEKS I REDISTRIBUCIJA DOHOTKA

1. Suvremene ekonomske strukturalne promjene

tat razvijenog samoupravljanja i značajne uloge društveno-političkih organizacija u kolektivu.

Agroindustrijski kompleks predstavlja, bez sumnje, najznačajniji pokretački faktor sveukupnog razvoja koprivničke općine, a njegovi utjecaji sežu i znatno šire. Njegova povezanost s tradicionalnom agrarnom sredinom Podravine je organska i u zajedničkom interesu, a međusobni utjecaji primarni i najvažniji u životu Podravaca. Upravo visoka razvijenost agroindustrijskog kompleksa ubrzala je čitav niz elemenata suvremene transformacije u privrednoj i demografskoj strukturi koprivničke općine, koji inače teku znatno polaganije u onim sredinama gdje agroindustrijski kompleks nije razvijen (mi smo uspoređivali đurđevačku, dakle susjednu, općinu).

Područje koprivničke općine doživljavalo je zadnjih desetljeća krupne promjene u privrednoj strukturi i položaju sela prvenstveno u zavisnosti od snage utjecaja gradskih funkcija Koprivnice (u kojoj je dominantan upravo agroindustrijski kompleks). Tako, primjerice, ova međuovisnost od razvijenosti grada (agroindustrijskog kompleksa) upečatljivo se odražava na brzinu porasta nacionalnog dohotka per capita u koprivničkoj općini. Dok je nacionalni dohodak u koprivničkoj općini 1961. godine bio gotovo isti kao i u općini Đurđevac (1.660 prema 1200 dinara), dotle je, zahvaljujući prvenstveno brzom razvoju agroindustrijskog kompleksa u Koprivnici, ta razlika 1974. godine uvelike pojačana (17.690 prema 11.590 dinara).

Do sličnog zaključka dolazimo ako uspoređujemo odnose u strukturi ukupnog i dru-

štvenog proizvoda privrede u općinama Koprivnica i Đurđevac. U odnosu ukupnog društvenog proizvoda koji ostvaruju društveni (prvenstveno industrija i tercijarne djelatnosti) i privatni sektor (gotovo isključivo primarne djelatnosti), općina Koprivnica je

1975. godine bilježila odnos 73 prema 27 posto, što je blizu prosjeka SR Hrvatske (86 prema 14), ali znatno povoljnije od općine Đurđevac (51 prema 49!) i regije Bjelovar (61 prema 39 posto). Te razlike će se, najvjerojatnije, do 1980. godine još i povećati.

	KOPRIVNICA			ĐURĐEVAC			Reg. BJELOVAR			SRH	
	1970.	1975.	1980.	1970.	1975.	1980.	1970.	1975.	1980.	1975.	1980.
Društveni sektor	67	73	81	39	51	65	54	61	69	86	88
Privatni sektor	33	27	19	61	49	35	46	39	31	14	12

Struktura ukupnog društvenog proizvoda 1970. i 1975. i plan za 1980. godinu (Izvor: Podravski zbornik, KPC 1976., str. 15)

Još očitija je razlika koprivničke i đurđevačke općine (što govori o velikom utjecaju agroindustrijskog kompleksa u koprivničkoj komuni) u strukturi stjecanja društvenog proizvoda privrede po pojedinim granama: u koprivničkoj očito preteže industrija, a u đurđevačkoj poljoprivreda (tablica 4.). I u jednoj i drugoj (u odnosu na SRH) primjećuje se slaba razvijenost tercijarnih i kvartalnih djelatnosti, ali i one u novije vrijeme imaju znatno brži trend razvoja u koprivničkoj općini u odnosu na đurđevačku.

Nagli razvoj agroindustrijskog kompleksa, kao i ostalih gradskih funkcija, uvjetovao i znatno nagliji pad poljoprivrednog stanovništva u koprivničkoj nego u đurđevačkoj općini. Prema zadnjem popisu stanovništva 1971. godine, u općini Koprivnica bilo je 53 posto poljoprivrednog stanovništva (u samom gradu 11 posto), a u općini Đurđevac čak 74 posto (u gradu 55 posto!). Prema procjeni od 1976. godine, te su se razlike još i produbile (36 prema 63 posto). Također je zanimljivo naglasiti da u koprivničkoj općini ima srazmjerno znatno više održavanog poljoprivrednog stanovništva nego u đurđevačkoj, a da su istovremeno odnosi u veličini posjeda gotovo identični.

Ove odnose pokušali smo projicirati i na najvažnija naselja općine Koprivnica. Došli smo do očekivanih zaključaka, da se jača diferencijacija seoskog stanovništva zbiva u selima bliže Koprivnici, te da ima i ponešto izuzetaka, zavisno od povijesnog razvoja, prirodnih osobina i drugih činitelja. Najmanje poljoprivrednog stanovništva imaju naselja u

blizini grada i na obroncima Bilogore (koja je prirodno slabije izdašna), poput Štaglina (23 posto poljoprivrednog stanovništva), Herešina (61), Reke (42), Kunovec-brega (32), Donjeg Starigrada (37), Sokolovca (35), a donekle i nešto udaljenija stara zanatska i trgovačka središta (Legrad 60, Novigrad 65). Tradicionalna naselja starinske agrarne produkcije, iako neka i blizu grada, koja se nalaze na plodnoj dravskoj aluvijalnoj ravni, zadržala su još i danas visok postotak poljoprivrednog stanovništva (Koprivnički Ivanec 77, Hlebine 79, Kuzminec 91 posto, itd.).

Bržoj promjeni privredne strukture i položaja sela sve više doprinosi u Podravini upravo koprivnički agroindustrijski kompleks. Za trajan rad industrijskih preradivačkih kapaciteta neophodan je i kontinuitet u količinskoj i kvalitativnoj produkciji poljoprivrednih sirovina. Također se i struktura poljoprivredne proizvodnje mijenja, jer se ona mora prilagoditi potrebama industrije. Dakle, industrija nastoji da poljoprivrednoj proizvodnji priđe organizirano, usmjeravajući kooperanta proizvodno i tehnološki. Posljedice takve veze očituju se u specijalizaciji dijela proizvodnje u individualnom sektoru, što pak utječe na daljnju ekonomsku diferencijaciju domaćinstva i strukturalne promjene na selu.

Proces udruživanja poljoprivrednika radi postizavanja što boljih rezultata u proizvodnji i prometu roba ima u Podravini posebno dugu tradiciju. Podravsko zadugarstvo pripada među najstarije u Jugoslaviji (tu je bilo razvijeno već početkom ovog stoljeća),

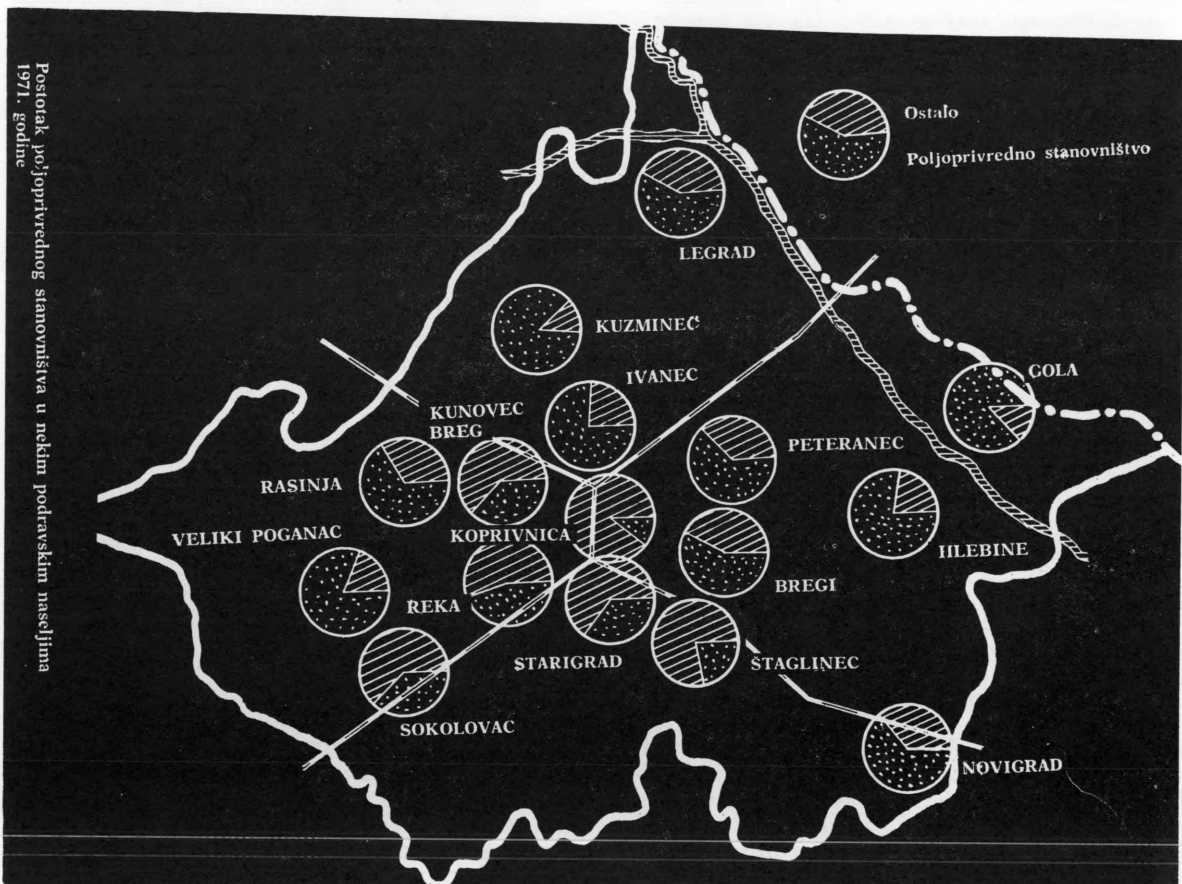
što je svakako olakšalo putove udruživanja i suradnje s društvenim sektorom nakon 1945. godine. I Podravina je prošla razdoblje neuspjele kolektivizacije poljoprivrede putem seljačkih radnih zadruga (uglavnom od 1948. do 1953.), dok je niz općih poljoprivrednih zadruga i njihovih kotarskih saveza odigrao pozitivnu ulogu u razvoju agrara do šezdesetih godina.

Zadruga se razvijaju i dobivaju obilježja poljoprivredno-prerađivačkih organizacija s organiziranom proizvodnjom na vlastitim i zakupljenim površinama i objektima, te u kooperaciji s individualnim poljoprivrednicima. Bave se otkupom poljoprivrednih proizvoda, opskrbom poljoprivrednika repromaterijalom i drugom robom, pružanjem usluga mehanizacije, organiziranom štednjom itd. Neke zadruga imaju i objekte industrijske prerade (mlinovi, mljekare i slično), ugostiteljske objekte, radionice za popravak i izradu strojeva, trgovačke radnje i slično. Kooperacija s poljoprivrednicima odvija se putom više oblika: kontrahažom, novčanim i natu-

ralnim avansiranjem proizvodnje, zajedničkim ulaganjima u proizvodnju i raspodjelom prema sudjelovanju u troškovima proizvodnje, poslovno-tehničkom suradnjom u kojoj zadruga daje repromaterijal i sredstva za proizvodnju a kooperant objekt i radnu snagu, te drugim raznim oblicima suradnje. Putom zadruga poljoprivrednici su ostvarivali i svoja osnovna samoupravna prava.

Ovi su odnosi usavršeni i unapređeni nakon 1. siječnja 1972. godine kada se cjelokupni kompleks poljoprivredne proizvodnje i kooperacije našao u sastavu »Podravke«. Oko četiri tisuće poljoprivrednih domaćinstava-kooperanata dobiva u sklopu agroindustrijskog kompleksa novi karakter i mogućnosti, osobito u proizvodnom i dohodovnom smislu, kao i u mogućnosti specijalizacije i dugoročnosti suradnje.

Kooperativna proizvodnja vezana je na potrebe industrije, što znači da je sve više programirana, tehnički i tehnološki dotjeranija, nije toliko izložena hirovima tržišta, poduprta je većim kreditnim sredstvima, pa

omogućuje poljoprivrednicima stjecanje većeg i sigurnijeg dohotka. S obzirom da se ovi procesi jače razvijaju tek nekoliko godina, njihovi rezultati djelotvornije će se odraziti na podravskom selu tek u idućem razdoblju.

Pod utjecajem agroindustrijskog kompleksa, poljoprivredna proizvodnja na društvenom i individualnom sektoru u koprivničkoj komuni usmjerava se ponajprije na nekoliko slijedećih proizvodnih linija:

1. Tov goveda za podmirenje potreba mesnog kompleksa »Podravke«;
2. Proizvodnja povrća za »Podravkine« prerađivačke kapacitete;
3. Proizvodnja žitarica i uljarica za potrebe »Podravkinih« mlinova, uljare, pivovare i mješaonice stočne hrane;
4. voćarska proizvodnja za prerađivačke kapacitete voća »Podravke« i 5. Proizvodnja drugih ratarskih i stočarskih proizvoda bilo za potrebe »Podravke« ili industrija s kojima ona poslovno-tehnički surađuje.

U ostvarivanju ovih proizvodnih i poslovnih ciljeva, danas postoji čak 26 raznih oblika suradnje »Podravke« s individualnim kooperantima — s većim ili manjim stupnjom međuzavisnosti (od avansiranja do zajedničke proizvodnje i raspodjele dohotka). Ovom suradnjom i individualni poljoprivrednik dobiva sve veću dohodovnu sigurnost, što posljednjih godina znatno utječe na smanjivanje odlazaka sa sela, na povećanje poljoprivredne produkcije i ublažavanje razlika u visini stjecanja dohotka između grada i sela na području koprivničke općine.

Mreža punktova za suradnju s individualnim poljoprivrednicima preko »Podravkine« Osnovne organizacije udruženog rada Kooperacija prestano se događuje i usavršava. Na području koprivničke općine OOUR Kooperacija ima 7 organizacijskih jedinica kao centara za kooperaciju (gdje su poljoprivrednicima na raspolaganju i brojni poljoprivredni stručnjaci i komercijalisti), koji opet u manjim naseljima imaju 25 osnovnih skladišta (vidi priloženu shemu).

2. Proizvodnja i otkup poljoprivrednih proizvoda

Pozitivni utjecaji agroindustrijskog kompleksa na obujam i kvalitetu poljoprivredne proizvodnje i otkup poljoprivrednih proizvoda sve su očigledniji na području koprivničke općine. S obzirom na tradicionalne steze autarkičnih odnosa u podravskoj poljoprivredi i na selu (od načina proizvodnje, izbora kulture, do neriješenih posjedovnih odnosa sa 400.000 parcela i familijarnih veza), novo se i na podravskom selu teško probija. Međutim, upravo posljednje desetljeće je najdje-

lotvornije pokazalo koliki pozitivni utjecaj može i na ovom (osjetljivom) području učiniti suvremeni prilaz proizvodnji, poslovanju i društvenim odnosima. Nosilac tih promjena je u koprivničkoj općini upravo agroindustrijski kompleks. Naravski, ovi procesi u pravcu pretvaranja poljoprivrednih domaćinstava u prave robne proizvođače za tržište, tek su u pravom smislu te riječi započeli i još je preostalo da se mnogo toga uradi u slijedećem razdoblju.

Proizvodnost poljoprivrednog stanovništva veća je u koprivničkoj nego u đurđevačkoj općini, a ponešto i od prosjeka za SR Hrvatsku. Naime, samo 36 posto poljoprivrednog stanovništva proizvelo je 1976. godine u koprivničkoj općini gotovo iste količine ratarskih i stočarskih proizvoda kao 63 posto poljoprivrednog stanovništva đurđevačke komune. Iako razlike nisu velike, one se naslućuju, a ukoliko ne dođe do jačih utjecaja agroindustrijskog kompleksa i na područje đurđevačke općine, one će se i produbiti.

U obje općine još je očito nedovoljno učinjeno na povećanju poljoprivrednih površina u društvenom vlasništvu, koji je glavni nosilac promjena i bržeg napretka. Tako je 1975. godine u društvenom vlasništvu u općini Đurđevac bilo tek 4,9 posto oraničnih površina, a u koprivničkoj općini 9,3 posto (u SRH 20,5 posto, u regiji Bjelovar 14,8 posto). Međutim, procesi komasacije s izvršavanjem značajnih meliorativnih radova (i povećanjem površina u društvenom sektoru) upravo su otvoreni na području koprivničke općine i obećavaju zapažene uspjehe u idućim godinama. Naravskim ovi procesi odvijaju se u okrilju agroindustrijskog kompleksa.

U prinosima osnovnih ratarskih kultura prednjači društveni sektor, a u apsolutnom iznosu koprivničko područje daje s gotovo istom zasijanom površinom više pšenice od đurđevačkog. U razdoblju od 1971. do 1975. godine prosječni prirod pšenice iznosio je u koprivničkoj općini 30,7 mtc/ha, a u đurđevačkoj 28,1 mtc/ha. U društvenom sektoru ti su prinosi u spomenutom razdoblju bili približno jednaki (oko 40 mtc/ha), a u privatnom su se podosta razlikovali: u koprivničkoj općini iznosili su 29,2 mtc/ha, a u đurđevačkoj 26,8 mtc/ha. Do ovih razlika (s obzirom da su klimatske i pedološke prilike uglavnom jednake) došlo je najvjerojatnije poradi uspješnije organiziranosti i kooperacije s individualnim poljoprivrednicima na području razvijenog agroindustrijskog kompleksa. Ovi parametri u proizvodnji kukuruza gotovo su identični za obje općine, ali s naznakom da i ova produkcija u koprivničkom kraju bilježi stabilniji rast, a u proiz-

vodnji je angažirano manje poljoprivrednog stanovništva po jedinici proizvoda.

U stočarskoj proizvodnji, koja u vrijednosti otkupa od podravskog iseljaka sudjeluje čak sa oko tri četvrtine, obujam proizvodnje je gotovo isti u obje općine (iako je u koprivničkoj znatno manje poljoprivrednog stanovništva). Tako je, primjerice, 1975. godine na području đurđevačke općine bilo 28.630 goveda, 16.940 muznih krava, 38.840 svinja, 3.880 konja i 209.160 peradi, a u koprivničkoj općini 26.890 goveda, 14.810 krava, 39.370 svinja, 3.790 konja i 238.930 peradi. U obje općine je stočni fond uglavnom nešto opao u odnosu na stanje od 1939. godine (kada se više od 90 posto podravskog stanovništva bavilo poljoprivredom).

U vrijednosti otkupa poljoprivrednih proizvoda, općina Đurđevac prestigla je općinu Koprivnicu tek 1976. godine, iako je broj poljoprivrednog stanovništva znatno manji u potonjoj komuni. Sudjelovanje društvenog sektora u strukturi otkupa veće je u đurđevačkoj općini, što govori o višem stupnju kooperativnih odnosa s individualnim poljoprivrednicima u općini Koprivnica. U 1975. godini vrijednost otkupa po jednom aktivnom poljoprivrednom stanovniku iznosila je u općini Koprivnica 12.727 dinara, u Đurđevcu svega 9.294 dinara (što je još uvijek bolje od prosjeka regije Bjelovar — 8.816 dinara). I ovaj podatak govori o utjecaju agroindustrijskog kompleksa na promjene u stjecanju dohotka na selu.

3. Analiza stjecanja i raspodjele dohotka seoskih domaćinstava

I podravske općine zahvaćene su procesima neravnomjerne distribucije dohotka, to jest siromašijem sela. Razlike u načinu stjecanja i visini dohotka između poljoprivrednog i izvanpoljoprivrednog stanovništva ovdje su također značajne, pa selo postaje sve manje privlačljivo i atraktivno. S obzirom na tradicionalno niski natalitet, kao i na više-desetlježno ekonomsko iseljavanje i odlazanje na privremeni rad, u Podravini je devitalizacija, feminizacija i senilizacija radne snage na selu prilično došla do izražaja. Ipak, valja istaknuti da su ti procesi siromašenja i napuštanja sela u zadnjem desetljeću poprilično smanjeni i, ponegdje, zaustavljeni, upravo zahvaljujući djelovanju sve razvijenijeg agroindustrijskog kompleksa u koprivničkoj općini. Te procese je teško zaustaviti, jer je smanjivanje poljoprivrednog stanovništva normalna posljedica razvoja suvremene privrede, ali se posljedice (naravno, one negativne) mogu ublažiti smišljenijim djelovanjem svih društvenih činilaca.

Temeljitim anketiranjem, kao i na osnovi procjena obavljenim u OOUR Kooperacija »Podravke« i postojećih statističkih podataka, na sadašnjem stupnju transformacije seoskih domaćinstava u koprivničkoj općini pokušali smo pratiti stjecanje i raspodjelu dohotka uglavnom u četiri osnovne kategorije: 1. Radničko seosko domaćinstvo, koje radom u društvenom sektoru jednog ili više članova ostvaruje dohodak i eventualno posjeduje mali posjed (okućnicu); 2. Mješovito seosko domaćinstvo — ostvaruje dohodak (osnovni) u poljoprivredi, a dopunskim radom u društvenom sektoru ili sličnim radom; 3. Poljoprivredno seosko domaćinstvo — ostvaruje dohodak isključivo u primarnim zanimanjima i 4. Staračko seosko domaćinstvo — zbog podmakle dobi članova ne ostvaruje adekvatan dohodak niti u jednom obliku djelatnosti. Zabilježili smo još i dosta napuštenih seoskih domaćinstava, gdje nasljednici ne koriste postojeće objekte i zemljište.

Anketa, kao i podaci iz OOUR Kooperacija, pokazuju očekivanu sliku transformacije seoskih domaćinstava na području koprivničke općine. Naime, čistih radničkih i čistih poljoprivrednih domaćinstava ima srazmjerno malo, dok dominiraju mješovita seoska domaćinstva, što govori o duboko prodrlom procesu transfera radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja. U selima koprivničke općine (osim grada Koprivnice) bilo je početkom 1977. godine čak 48,05 posto mješovitih seoskih domaćinstava (prema načinu stjecanja dohotka), zatim samo 31,21 posto poljoprivrednih, čak 13,12 posto staračkih, pa tek onda 5,32 posto radničkih i 2,30 posto napuštenih seoskih domaćinstava.

Prostorna slika ove strukture seoskih domaćinstava s obzirom na način stjecanja dohotka, različita je u različitim dijelovima općine (vidi priloženi kartogram). Radničkih domaćinstava ima više, kao i mješovitih, u naseljima koja su bliže Koprivnici, ili imaju dugu obrtničku tradiciju (u njima ima i mnogo staračkih — Legrad, Novigrad), ili se pak nalaze na obroncima poljoprivredno manje izdašne Bilo-gore i Kalnika (Sokolovac). Zabrinjava svakako značajan postotak napuštenih domaćinstava na plodnoj pridravskoj aluvijalnoj ravnini (Hlebine, Legrad, Kuzminec itd.).

Nažalost nismo bili u stanju sličnu anketu provesti i na području općine Đurđevac da bi usporedili stanje s općinom gdje nema razvijenog agroindustrijskog kompleksa. Međutim, raspolažemo s nekim globalnim statističkim podacima o stjecanju dohotka stanovništva prema popisima stanovništva 1961. i 1971. godine.

Godina	Ukupno stanovnika	Iz poljopriv. djelatnosti	Iz mješovitih djelatnosti	Iz nepoljopriv. djelatnosti
OPĆINA	1961	61309	32355	12003
KOPRIVNICA	1971	61086	19335	21351
OPĆINA	1961	51666	36335	4843
ĐURĐEVAC	1971	47788	28204	5582

Prihodi stanovništva općina Koprivnica i Đurđevac prema izvoru (Podaci: SGJ 1963. i SGJ 1972.)

Ovdje se podaci odnose na ukupno stanovništvo (dakle i na gradove Koprivnicu i Đurđevac). Usprkos tomu, vidljivo je da je prijelaz u stjecanju dohotka stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja bio znatno brži i obuhvatniji u općini Koprivnica nego u općini Đurđevac, što se svakako prvenstveno pripisuje utjecaju koprivničkog agroindustrijskog kompleksa.

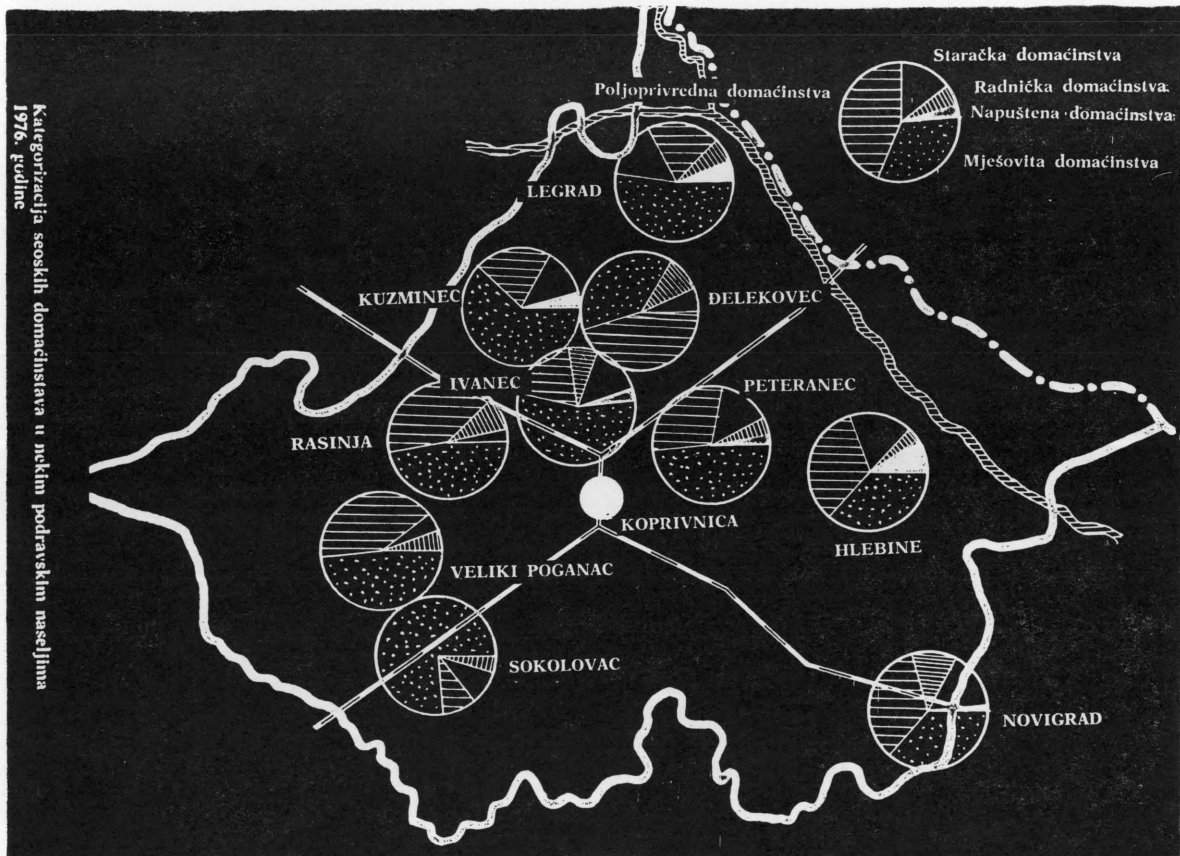
Određene razlike postoje i u strukturi bruto društvenog proizvoda poljoprivrede privatnog sektora (uglavnom selo), čija je dinamika povoljnija u koprivničkoj općini. Ovaj pokazatelj, važan za sagledavanje obujma stjecanja dohotka na selu, pratili smo statistički od 1967. do 1974. godine. U spomenutom razdoblju, od ukupnog bruto društvenog proizvoda privatnog sektora, poljoprivrede je sudjelovala u koprivničkoj općini sa 98,74 posto, a u đurđevačkoj sa 99,2 posto. Prosječni godišnji porast iznosio je u općini Koprivnica 14,2 posto, a u općini Đurđevac 12,9 posto. Od 1967. do 1974. godine ovaj pokazatelj u općini Koprivnica porastao je 2,53 puta, a u općini Đurđevac za 2,35 puta. Kod biljne proizvodnje taj je odnos 2,57 prema 2,79 puta, stočarstvu 2,43 prema 1,95 puta, kod domaće prerade 2,95 prema 1,78 puta, te kod pčelarstva 2,12 prema 5,14 puta.

Prosječno seosko domaćinstvo u koprivničkoj općini (izvan grada Koprivnice) isporučilo je tržišnih viškova iz poljoprivredne proizvodnje u vrijednosti od 59.077 dinara raznim kupcima (prvenstveno »Podravki«). Zanimljiva je struktura tih tržišnih viškova: 73 posto otpada na stočarske proizvode, oko 20 posto na ratarske i povrtljarske, a 7 posto na ostale (voćarstvo, vinogradarstvo itd.). To drugim riječima znači da je ratarska produkcija podređena potrebama stočarske, što je tradicija ovog kraja, a u novije doba i rezultat prerađivačke orijentacije »Podravke«.

Prosječno (anketirano) seosko domaćinstvo ima posjed od 5,02 ha ukupne ili 4,48 ha obradive površine. U 1976. godini ostvarena prosječna vrijednost proizvodnje po jednom hektaru iznosila je 14.980, a po prosječnom posjedu 75.203 dinara. Zanimljivo je navesti da se struktura sjetvenih površina u novije doba brže mijenja nego ranije, to jest poljoprivrednici brže reagiraju na rentiranost pojedinih proizvodnji. Kao primjer neka nam posluži pšenica, koja se 1976. sijala na oko 21 posto površina u privatnom sektoru, ali je u strukturi vrijednosti ratarske produkcije sudjelovala samo sa 12 posto, te je razumljivo da se interes za ovu kulturu smanjuje. Naprotiv, zasijano povrće, industrijsko bilje, zatim voćnjaci i vinogradi zauzimali su svega 10 posto površina, a davali su čak 49 posto ukupne vrijednosti biljne produkcije. Naravno, po sjetvenoj površini jačaju upravo one rentabilnije kulture, a koje prvenstveno forsira agroindustrijski kompleks za svoje potrebe (povrće, industrijsko bilje, ratarska produkcija za stočarstvo).

Pokušajmo sada analizirati glavne rashode prosječnog seoskog domaćinstva u koprivničkoj općini (na temelju ankete) u 1976. godini. Za kupovni repromaterijal potreban ratarskoj i stočarskoj proizvodnji odvajalo se ukupno 14.537 dinara, a u strukturi se to najviše odnosi na kupljenu stočnu hranu, te ulazni materijal za tov goveda i svinja. Upotreba umjetnog gnojiva po jednom hektaru iznosi oko 190 kilograma što zadovoljava standardima, a zabrinjava sve veća upotreba pesticida (oko 3,44 kilograma po hektaru). U proizvodnji kukuruza upotrebljava se oko 92 posto kupovnog selekcioniranog sjemena, a kod pšenice svega 14 posto. Kupuje se srazmjerno dosta stočne hrane, jer struktura sadašnje ratarske proizvodnje još nije djelotvornije podešena ovim potrebama.

Nadalje, prosječno seosko domaćinstvo izdvajalo je 1976. godine 18.845 dinara za kupovnu hranu, materijal i usluge. To se u strukturi najviše odnosi na odjeću, zatim na kupovne živežne namirnice, goriva i maziva, električnu energiju, naknade za usluge mehanizacije i drugo. Iz apsolutnih iznosa (dobivenih anketom) vidljivo je da se sredstva troše vrlo racionalno.

Valja također navesti da se srazmjerno velike količine poljoprivredne produkcije potroše u samom domaćinstvu. Tako se prosječno u seoskom domaćinstvu u koprivničkoj općini iz vlastite produkcije na ljudsku hranu potrošilo vrijednosti od 27.411, a za stočnu ishranu u vrijednosti od 35.878 dinara. To je ukupno 63.289 dinara, pa ako se to odbije od ukupne vrijednosti ratarske proizvodnje (koja iznosi prosječno 75.203 dinara), onda bi tržišni višak seoskih domaćinstava bio vrlo nizak. Međutim, ova ratarska produkcija oplemenjuje se preko tova stoka, tako da prosječni tržišni višak ipak dostiže zadovoljavajući iznos od 59.077 dinara. Usprkos tomu,

ovdje sve mogućnosti jače tržišne orijentacije još ni izdaleka nisu iskorištene (u kući se troši više od vlastite produkcije nego što je tržišni višak, što govori o niskoj produktivnosti). Upravo putom još sveobuhvatnije povezanosti sa agroindustrijskim kompleksom, ove rezerve će se u budućnosti moći optimalnije iskoristiti.

Pokušajmo sada rekapitulirati rashode prosječnog seoskog domaćinstva. Glavni rashodi iznose oko 41.804 dinara (prema anketi prosječna struktura tih rashoda bila bi: za poreze i samodoprinos 4.990, za kupovnu hranu, materijal i usluge 18.845, za kupovni repromaterijal 14.537, za održavanje opreme i osiguranje 1.145 i za izdatke za školsku djecu i slično 2.285 dinara), a k njima valja još pribrojiti troškove vlastite ljudske hrane koji iznose još 27.411 dinara. Ili rashodi sveukupno iznose u prosjeku 69.215 dinara.

Analizirajmo sada prihode (na temelju ankete). Računa se da je prosječno seosko domaćinstvo u koprivničkoj općini ostvarilo 1976. godine prihod od ukupno 97 324 dinara

(u strukturi: višak poljoprivrednih proizvoda 59.077, iz radnog odnosa 10.638, od izvršenih usluga mehanizacijom 3.940, od osobnog rada drugima 1.541, iz kućne radinosti 171, od mirovina 1.617, od bavljena obrtom 746, te od privremenog rada u inozemstvu 19.493 dinara).

Prema tomu, dohodak prosječnog seoskog domaćinstva iznosio bi 28.109 dinara. Ako se sada uzmu gradska (koprivnička) domaćinstva, onda su ona (uglavnom radom u društvenom sektoru) u 1976. godini ostvarila prosječno ukupni prihod od oko 58.300 dinara, a ako uzmemo iste izdatke koje smo uračunali i kod seoskih domaćinstava (prvenstveno hrana), onda kod gradskih domaćinstava dolazimo do dohotka u visini od oko 32.100 dinara. Dakle, razlike u visini prosječno stečenog dohotka između seoskih i gradskih domaćinstava i nisu toliko velike, iako one postoje. Pogotovo je problem u tome što postoje vrlo velike razlike u visini dohotka kod pojedinih grupa seoskih domaćinstava (najbolje stoje mješovita, a najlošije staračka), pa se problem redistribucije dohotka na selu postavlja u znatno oštrijem mjeri.

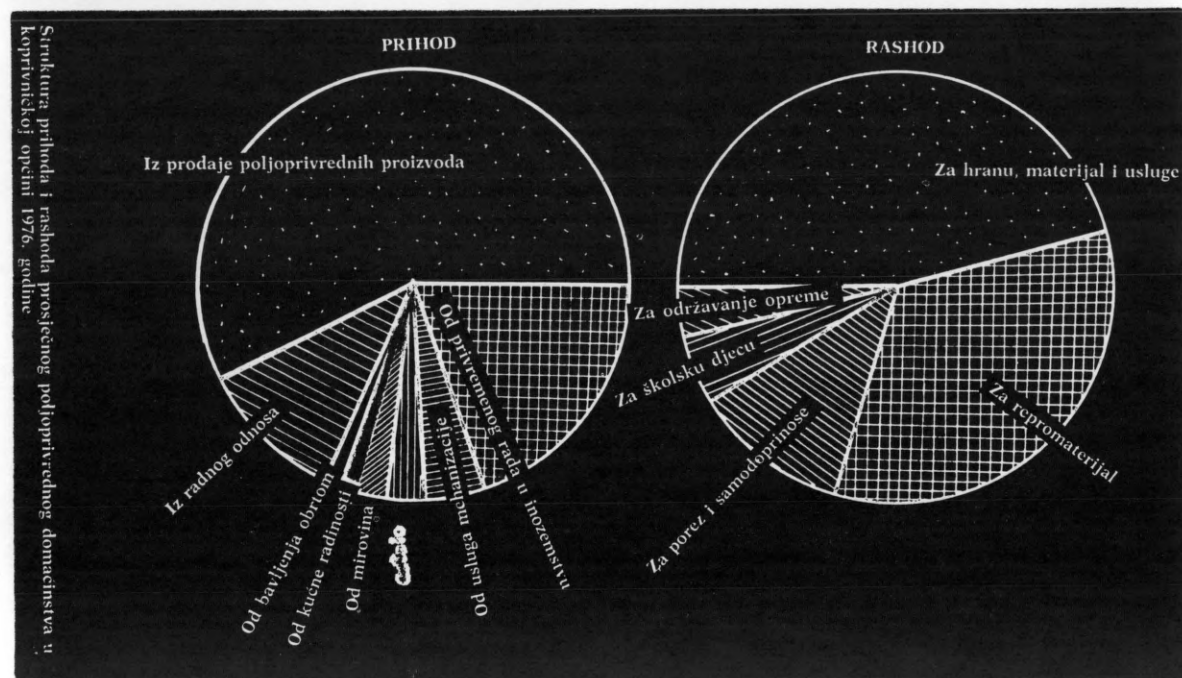
Ove razlike između sela i grada (između poljoprivrednih i nepoljoprivrednih zanimanja) u visini stjecanja dohotka još su izraženije u općinama gdje nije razvijen agroindustrijski kompleks (koji je u koprivničkoj općini očito ublažio ove razlike). Kao primjer navodimo rezultate jedne najnovije ankete

za cijelu SR Hrvatsku. Ona je pokazala da prosječno seosko domaćinstvo ostvaruje (1976.) prihod od tek 52.732 dinara (iz radnog odnosa i mirovine 30.402, iz poljoprivrede svega 13.160 i iz ostalih izvora 9.170 dinara), a da ima ukupna novčana izdvajanja od prosječno 42.965 dinara (za domaćinstvo 28.853, stambenu izgradnju 2.023, ulaganje u gospodarstvo 2.252, kupovinu stoke 1.779, poljoprivrednu proizvodnju 4.003, za doprinose 1.502, te za ostale namjene 2.553 dinara). Prema tomu, dohodak prosječnog seoskog domaćinstva u SR Hrvatskoj na temelju ove ankete iznosio bi tek oko 9.767 dinara. Jasno je da se tu radi o očitom siromašenju sela i jednoj zabrinjavajućoj pojavi redistribucije dohotka, što rezultira jačanjem pojave bijega sa sela.

III. GLAVNA PODRUČJA UTJECAJA AGROINDUSTRIJSKOG KOMPLEKSA

1. Mijenjanje profesionalne strukture stanovništva

I dok su se nekadašnji vrsni istraživači sela, poput Cvijića, Bogišića, Radića, Vukosavljevića i drugih, bavili pitanjima njegovih tradicionalnih obilježja (mjesto ili kraj, stanovništvo, privreda, kuća i ostale zgrade, domaći život, jelo i piće, nošnja, društveni život, običaji, narodna vjerovanja, zabava, na-

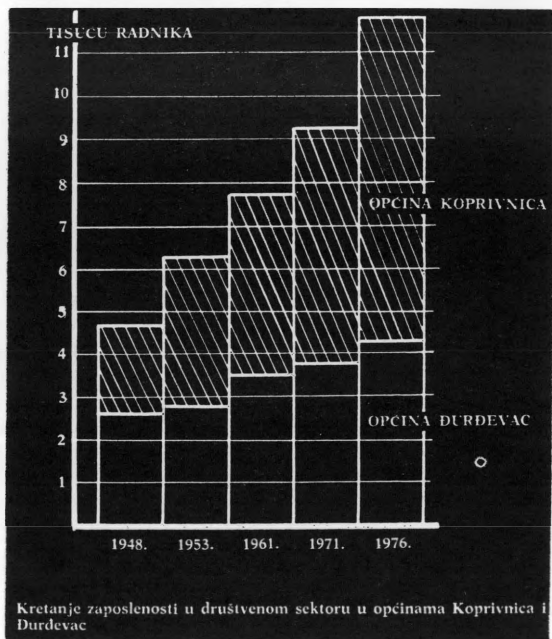

rodno znanje itd.), suvremena istraživanja puna su brojki i statističkih podataka i usporedbi. Motornu snagu svih promjena, pa prema tomu i ovih na selu, predstavlja razvitak proizvodnih snaga, zapravo porast produktivnosti ljudskog rada. Temeljne promjene koje nastaju u ekonomskoj (pa i profesionalnoj) strukturi stanovništva tokom ekonomskog razvoja svode se u osnovi na proces neprestalne preraspodjele radne snage između privrednih djelatnosti, grana, zanimanja i slično.

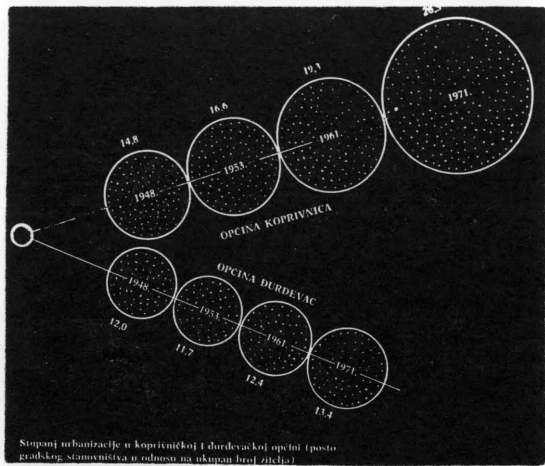
Prije svega, brzi razvoj agroindustrijskog kompleksa donio je u koprivničkoj općini i srazmjerno brzu osnovnu promjenu u profesionalnoj strukturi stanovništva: oni se zapošljavaju u društvenom sektoru i time (mahom) prelaze iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja. U stvari to je ogromna promjena, mogli bismo reći — revolucionarna ekonomska i demografska promjena u ovom kraju. Godine 1953. bilo je u društvenom sektoru u koprivničkoj općini zaposleno 10,3 posto, a 1976. godine već 19,6 posto od ukupnog broja stanovnika (što je porast za gotovo jedanput). Doduše, prosjek SR Hrvatske još nije dostignut (1975. godine 25,7 posto), jer valja proći dugačak put u razvoju od jedne tipične agrarne do industrijski razvijene općine, ali je napredak vrlo velik. Pogotovo, ako ove podatke usporedimo s kretanjem zaposlenosti u općini Đurđevac (gdje nije razvijen agroindustrijski kompleks): tu je 1953. bilo zaposleno 5,1 posto, a 1976. tek 8,9 posto od ukupnog broja stanovnika.

Promjene u profesionalnoj strukturi stanovništva evidentne su u svim sredinama (na podravskom selu, a osobito u Koprivnici), a one se jačanjem agroindustrijskog kompleksa i ostalih činilaca suvremenog razvoja još i ubrzavaju. Prema popisima stanovništva 1961. i 1971. godine očituje se srazmjerno naglo povećanje broja aktivnog stanovništva u svim djelatnostima, osim u primarnim. U odnosu na općinu Đurđevac, te su primjene još evidentnije. Od 1971. do 1976. godine, opadanje aktivnog stanovništva u primarnim djelatnostima još je više opalo (prema procjeni ono je u koprivničkoj općini sudjevalo sa svega 36 posto). Ogromna je i razlika u strukturi gradskog stanovništva prema djelatnostima u Koprivnici i Đurđevcu.

U istom pravcu, iako znatno polaganije, odvijaju se i promjene u profesionalnoj strukturi stanovništva podravskih sela. Broj aktivnog stanovništva u poljoprivredi stalno opada, a povećava se u drugim (sekundarnim, tercijarnim i kvartarnim zanimanjima) djelatnostima, bilo da zaposleni u društvenom sektoru rade u samom mjestu, bilo da putu-

Kretanje zaposlenosti u društvenom sektoru u općinama Koprivnica i Đurđevac

Stupanj urbanizacije u koprivničkoj i đurđevačkoj općini (postotak gradskog stanovništva u odnosu na ukupan broj žitelja)

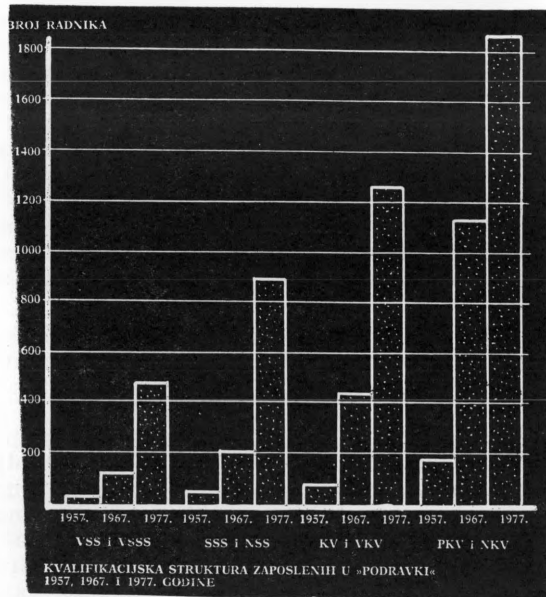
ju na rad u druga naselja (uglavnom u Koprivnicu). Ove promjene očitije su svakako u naseljima bliže gradu i sa slabijom agrarnom tradicijom, dok značajniju diferencijaciju doživljavaju i neki udaljeniji stari obrtnički centri. Proces stvaranja novih zanimanja na selu pod utjecajem ovih promjena u profesionalnoj strukturi (razna uslužna zanimanja, kultura i slično), tek se sada jače razvija i još nije poprimio evidentnije razmjere.

Sve su brže promjene u kvalifikacijskoj slici aktivnog stanovništva. Naime, nekvalificiranih je sve manje, iako oni danas još imaju prevagu nad ostalim kvalifikacijama. Ako izdvojimo seosko stanovništvo koprivničke općine, onda je prema provedenoj anketi u veljači 1977. godine, na njemu živjelo 87,3 posto nekvalificiranog aktivnog stanovništva, 1,8 posto polukvalificiranog, 3,9 posto kvalificiranog, 2,3 posto visokokvalificiranog, 3,5 posto sa srednjom školom, 0,8 posto s višom i 0,4 posto s visokom školskom spremom (fakultetom). U odnosu na ranije stanje, to je velika pozitivna promjena, a ova struktura po kvalifikacijama nešto je bolja nego na selima đurđevačke općine.

Ogromne promjene zbile su se i u kvalifikacijskoj strukturi zaposlenih u društvenom sektoru. Kao primjer takve izmjene navodimo upravo »Podravku«. Dok je, primjerice, u ovom najvećem podravskom kolektivu 1957. godine bilo svega 13 radnika s višom školom ili fakultetom, njihov broj je 1977. iznosio već 457 (ili svaki deseti). U istom usporednom razdoblju je, s druge strane, srazmjerno opao broj zaposlenih bez kvalifikacije i s polukvalifikacijom.

Kao još jedan dokaz ovih ekonomsko-demografskih promjena jeste i neprekidno povećavanje broja zaposlenih žena i u društvenom sektoru (a ne samo u poljoprivredi). Od ukupnog broja zaposlenih u koprivničkoj općini 1970. godine žena je bilo 32,2 posto, a 1976. godine 35,5 posto, što je s obzirom na strukturu industrije značajno sudjelovanje (ipak ispod prosjeka SRH — 38,9 posto 1975).

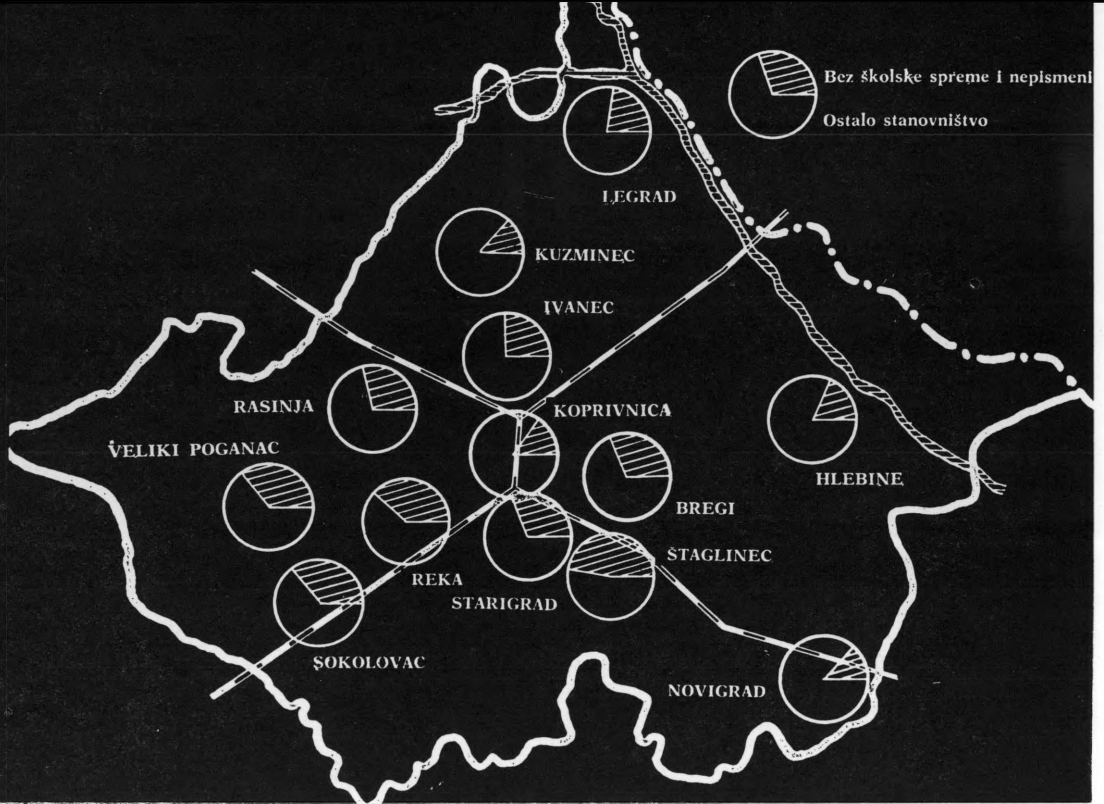
Poboljšanje kvalifikacijske strukture, svakako prati i sve kvalitetnija slika školske spreme stanovništva (starijeg od deset godina). Podravina je područje s vrlo razvijenim i starim školstvom, ali usprkos tomu sve do najnovijeg doba bilo je dosta stanovništva bez školske spreme (pa i nepismenih). Ova struktura se ubrzano poboljšava upravo pod naletom izmjene profesionalne strukture stanovništva. Osobito je zapažen porast broja stanovnika sa srednjim, visokim i višim obrazovanjem (što se pak, što je i razumljivo, naročito odnosi na grad Koprivnicu).

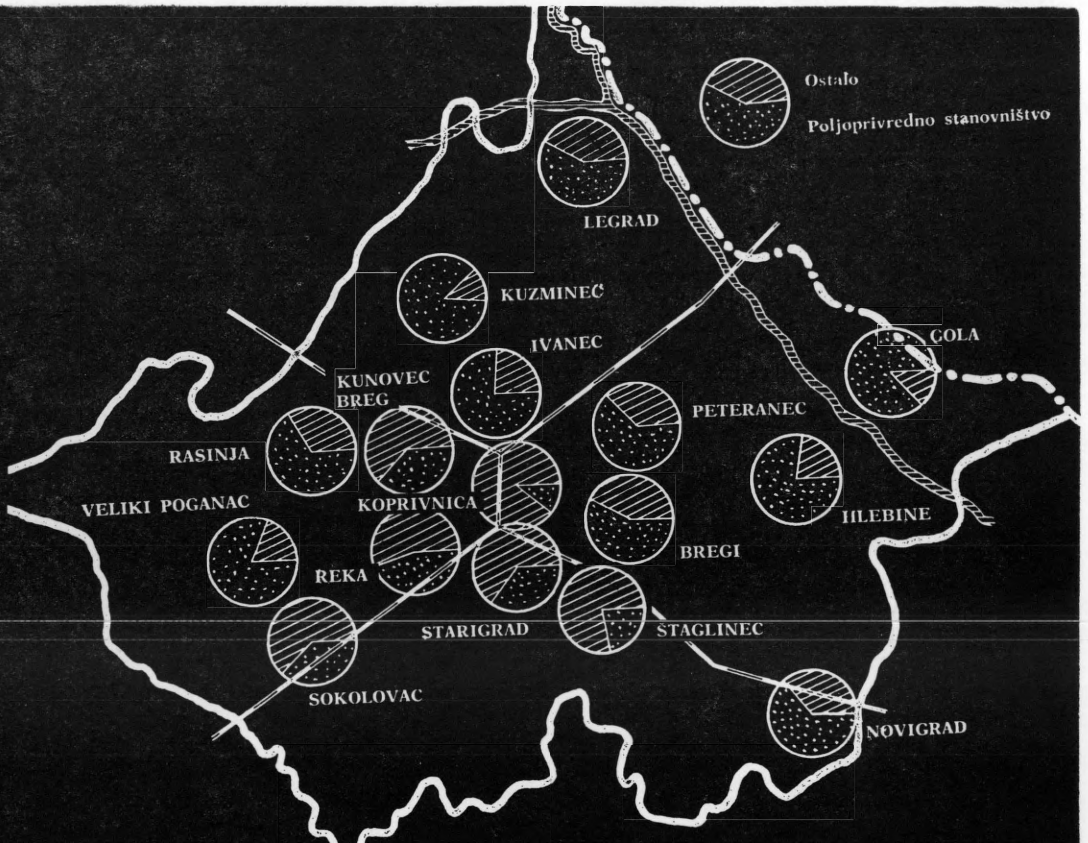
Ove promjene sve se jače odražavaju i u podravskim selima, koja postaju školovanija. Nešto više stanovnika bez školske spreme i nepismenih ima još uvijek u naseljima na obroncima Bilo-gore i Kalnika, gdje postoji slabija tradicija školstva i dosta doseljenika bez školske spreme (Sokolovac 33,8 posto bez školske spreme i nepismenih) ili pak u prigradskim naseljima s izrazitim komponentom doseljavanja (Štaglinec 46,5 posto!). S druge strane, tradicionalna školska središta u pridravskoj aluvijalnoj ravni imaju povoljniju strukturu stanovništva po obrazovanosti (Hlebine, Legrad, Kuzminec itd.).

Na izmjenu kvalifikacijske i školske strukture stanovništva neosporno velik utjecaj ima agroindustrijski kompleks. On dobrim dijelom zadržava školovane kadrove (iako neki odlaze i iz koprivničke općine), obavlja značajnu funkciju stipendiranja, kreditiranja i doškolovanja (samo 1976. godine na fakultetima je bilo 93 »Podravkina« stipendista, a srednje škole da se i ne spominju, kao i razni oblici doškolovanja), a uz sve to »Podravka« je i značajan magnet za privlačenje školovanih kadrova za doseljavanje u Koprivnicu. S druge strane, područje općine Đurđevac je tradicionalan izvor za odlaženje školovanih kadrova.

Broj stanovništva bez školske spreme (1 nepismenih) prema županiji sa školom u nekim podravskim naseljima 1971. godine (odnosi se na stanovništvo starije od deset godina)

Postotak poljoprivrednog stanovništva u nekim podravskim naseljima 1971. godine

2. Stalna migracijska kretanja

Proces promjene profesionalne strukture stanovništva, dakle odlazaka iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja, usko je vezan i uz migracije stanovništva. Ove migracije karakteristične su za sve zemlje koje prevaljuju put s neutralne i sitnorodne privrede u industrijsko i robno privređivanje. U našoj zemlji ovi su procesi osobito intenzivni u razdoblju nakon pobjede socijalističke revolucije. Uzroci su različiti: razlike u ekonomskoj razvijenosti između pojedinih naselja i krajeva, različito sudjelovanje poljoprivrednog stanovništva, razlike u razini dohotka koji se stječe u poljoprivrednim i nepoljoprivrednim zanimanjima, različite privlačne snage grada itd. Na intenzitet migracija, bez sumnje, djeluje čitav (komplicirani) splet ekonomskih i neekonomskih razloga.

Od svih migracijskih kretanja nije bila imuna niti Podravina, već je dapače, i područje koprivničke općine poznato po značajnom obujmu (uglavnom) emigracijskih kretanja stanovništva. Razvoj agroindustrijskog kompleksa u Koprivnici vrlo je pozitivno djelovao na smanjivanje intenziteta emigracije stanovništva izvan područja općine (bilo u inozemstvo ili, što je izraženije, u ostale gradove u našoj zemlji, osobito Zagreb), ali je istovremeno pojačao trend rasta samoga grada, to jest doseljavanje iz okolnih sela u Koprivnicu. Zanimljivo je spomenuti da tek posljednje godine pokazuju kako se intenzitet preseljavanja Podravaca sa sela u Koprivnicu ipak smanjuje, iako je pritisak još dosta velik (na primjer, 1977. godine je oko 50 posto tražioca kredita za individualnu stambenu izgradnju u »Podravki« koji sada stanuju na selu, zatražilo sredstva za gradnju u gradu, a 50 posto na selu).

Zahvaljujući prvenstveno brzom razvoju agroindustrijskog kompleksa, grad Koprivnica bilježi jedan od najvećih porasta svojega žiteljstva od svih gradova sjeverne Hrvatske. Gradsko stanovništvo se u Koprivnici od 1948. do 1971. godine udvostručilo, iako je broj stanovnika općine ostao praktički isti. S tim u vezi stupanj urbanizacije u koprivničkoj općini porastao je od 14,8 posto 1948. na 26,3 posto 1971. godine. Radi usporedbe navodimo da je broj stanovnika u gradu Đurđevcu opao (!) od 6569 u 1948. na 6449 u 1971. godini. Stupanj urbanizacije u ovoj općini ipak je nešto porastao (sa 12,0 na 13,4 posto), jer je opao broj stanovnika općine. U SR Hrvatskoj je 1971. godine u gradovima živjelo oko 41 posto stanovništva, pa dakle i općina Koprivnica još nije dostigla ovu razinu, što je i razumljivo s obzirom na tradicionalna agrarna obilježja kraja. Prema

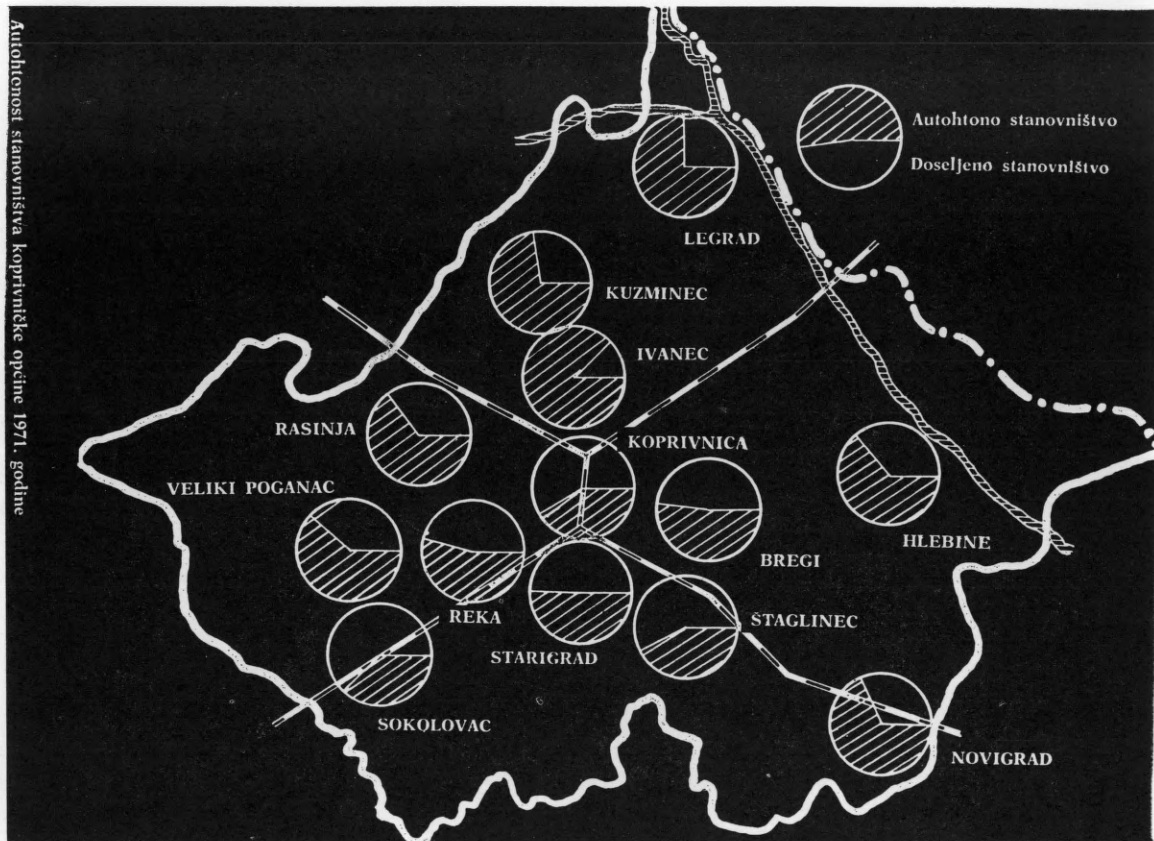
procjeni od 1976. godine, stupanj urbanizacije u koprivničkoj općini iznosio je blizu 32, a u đurđevačkoj blizu 15 posto.

U uskoj vezi s ekonomskom razvijenošću je i stupanj otvorenosti (privlačnosti) nekog naselja ili kraja. Sa stajališta autohtonosti stanovništva, kao što se to može i očekivati, u Koprivnici u strukturi živi znatno manje rođenih Koprivničana, nego li Đurđevčana u Đurđevcu. To je utjecaj agroindustrijskog kompleksa (i drugih činilaca razvoja) bio ogroman. Prema popisu stanovništva od 1971. godine tek je oko 38 posto građana Koprivnice bilo i rođeno u vlastitom gradu, dok je taj postotak u Đurđevcu iznosio oko 74 posto. Zanimljivo je i spomenuti odakle su doselili novi građani Koprivnice: 4517 iz naselja koprivničke općine, 4641 iz ostalih općina SR Hrvatske (dakle gotovo isto kao i iz vlastite općine), te 719 iz ostalih republika. Od toga najviše ih je došlo sa sela, a tek neznatan broj iz mješovitih gazdinstava i grada. Veliki broj doseljenika doselio je iza 1953. godine, dakle upravo u razdoblju booma agroindustrijskog kompleksa.

Za razliku od grada Koprivnice, stupanj autohtonosti u selima koprivničke općine neusporedivo je viši. Tome je uzrokom opća nerazvijenost sekundarnih i tercijarnih djelatnosti u ovim naseljima (ove je djelatnosti razvijao samo grad). Osobito su zatvorena (i stare) naselja dalje od grada, kao i sela tradicionalne agrarne strukture na aluvijalnoj pridravskoj ravni (Ivanec, Kuzminec, Kutnja, Legrad, Hlebine, Novigrad, Peteranec, Sigetec itd.). Znatno su otvorenija naselja blizu grada (s većim brojem dnevnih migranata), kao i ona na Bilo-gori i Kalniku (Sokolovac, Reka, Starigrad, Štaglinec itd.). S ponekom iznimkom (Štaglinec, gdje su doselili uglavnom Zagorci), većina novodoseljenih stanovnika u podravska sela dolazi iz ostalih mjesta iste (koprivničke) ili susjednih općina.

Iseljavanje iz sela koprivničke općine je u cjelini veće nego doseljavanje, a s obzirom da je u ovom kraju natalitet tradicionalno nizak (jedan od najnižih u SFRJ), sva naselja ove općine (osim Koprivnice) u zadnja dva desetljeća bilježe značajan pad broja stanovnika. To vrijedi čak i za naselja u neposrednoj blizini grada. Gotovo nikakvo razvijanje sekundarnih, tercijarnih i kvartarnih zanimanja u seoskim naseljima, nema za posljedicu samo stagnaciju ili opadanje broja stanovnika, već i srazmjerno naglo starenje sela. Povećanje starih grupa stanovništva u općoj starosnoj slici podravskih sela poprma zabrinjavajuće razmjere.

Pokušali smo uspoređivati stablo života (vitalne) Koprivnice i (staračkog) Legrada

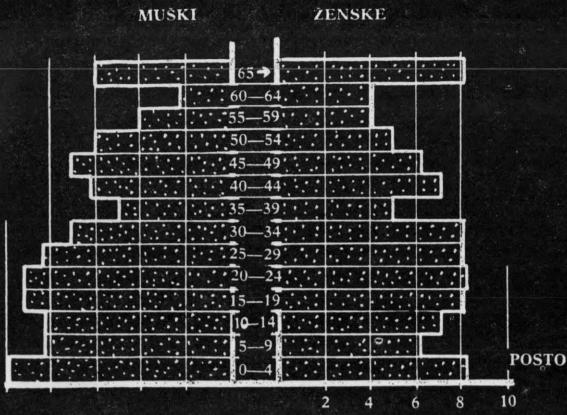
1953. i 1971. godine. Čak i kod Koprivnice se starosna struktura promijenila u korist starijih grupa, a osjeća se smanjivanje najvitalnijih grupa, osobito djece. Međutim, piramida života tu ipak ima kakvu-takvu osnovicu. Kod Legrada ta se osnovica zabrinjavajuće izgubila, a visok postotak starog stanovništva »natkrilio« je sve ostale grupe. Ta se situacija od 1953. do 1971. godine vrlo naglo pogoršala: 1953. je u Legradu bilo u grupi od 0 do 4 godine starosti 19,5 i u grupi iznad 65 godina 19,4 posto ukupnog stanovništva, da bi 1971. prva grupa obuhvaćala samo 8,9 i druga čak 30,7 posto stanovništva! Ovakvo stablo života (s nešto manjim kontrastima) karakteristično je i za većinu ostalih sela kopriwničke općine. Ova (otužna) slika može se izmijeniti jedino ekonomskim jačanjem ovih naselja, to jest otvaranjem radnih mjesta u sekundarnim, tercijarnim i kvartarnim zanimanjima. Valja reći da je pozitivno djelovanje kopriwničkog agroindustrijskog kompleksa ove negativne procese ipak ublažilo, te da je situacija u onim podravskim općina-

ma koje nemaju razvijenu industriju još i znatno gora.

3. Lokacija kooperanata i tražioca kredita

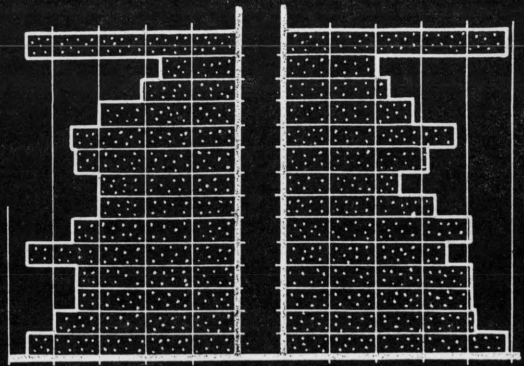
Utjecaji agroindustrijskog kompleksa na smanjivanje razlika u visini dohotka između poljoprivrednih i nepoljoprivrednih domaćinstava osobito su značajni putom trajnijih kooperativnih odnosa s individualnim poljoprivrednicima (što, inače, ima dugu tradiciju još od ranijeg zadrugarstva). Kao što smo to već ranije spomenuli, »Podravka«, putom svoje OOUR Kooperacija, ima temeljito razrađene kooperativne odnose s poljoprivrednicima, prvenstveno na području kopriwničke općine, ali i šire od nje. Ti se odnosi stalno proširuju i nadograđuju na temeljima općih društvenih kretanja u našoj zemlji.

Dokumentacija OOUR Kooperacija »Podravke« pokazuje da se zadnjih godina broj poljoprivrednih domaćinstava koja imaju ugovore o suradnji smanjuje, ali da se obujam proizvodnje povećava. Osim toga, sve je više

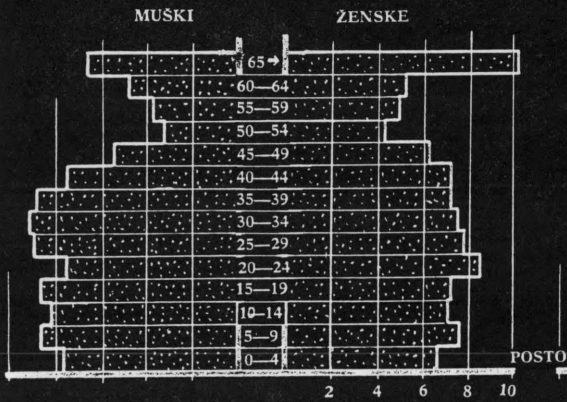

KOPRIVNICA

1953.

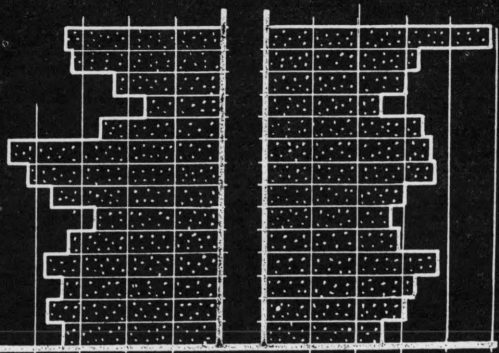

LEGRAD

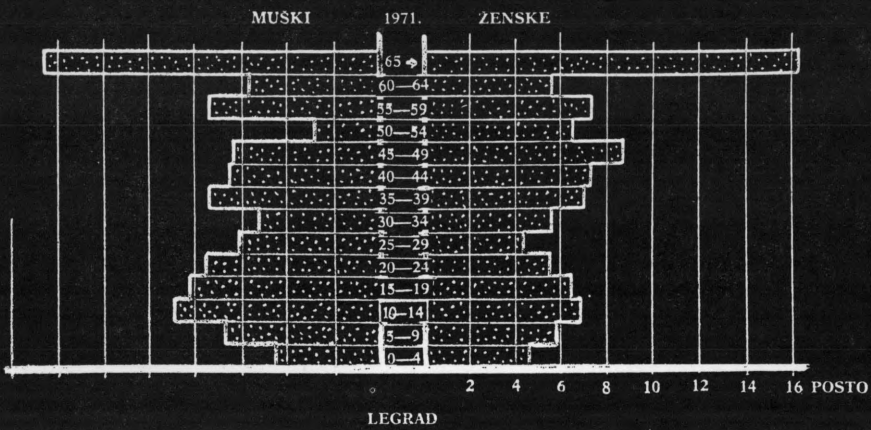

KOPRIVNICA

1971.

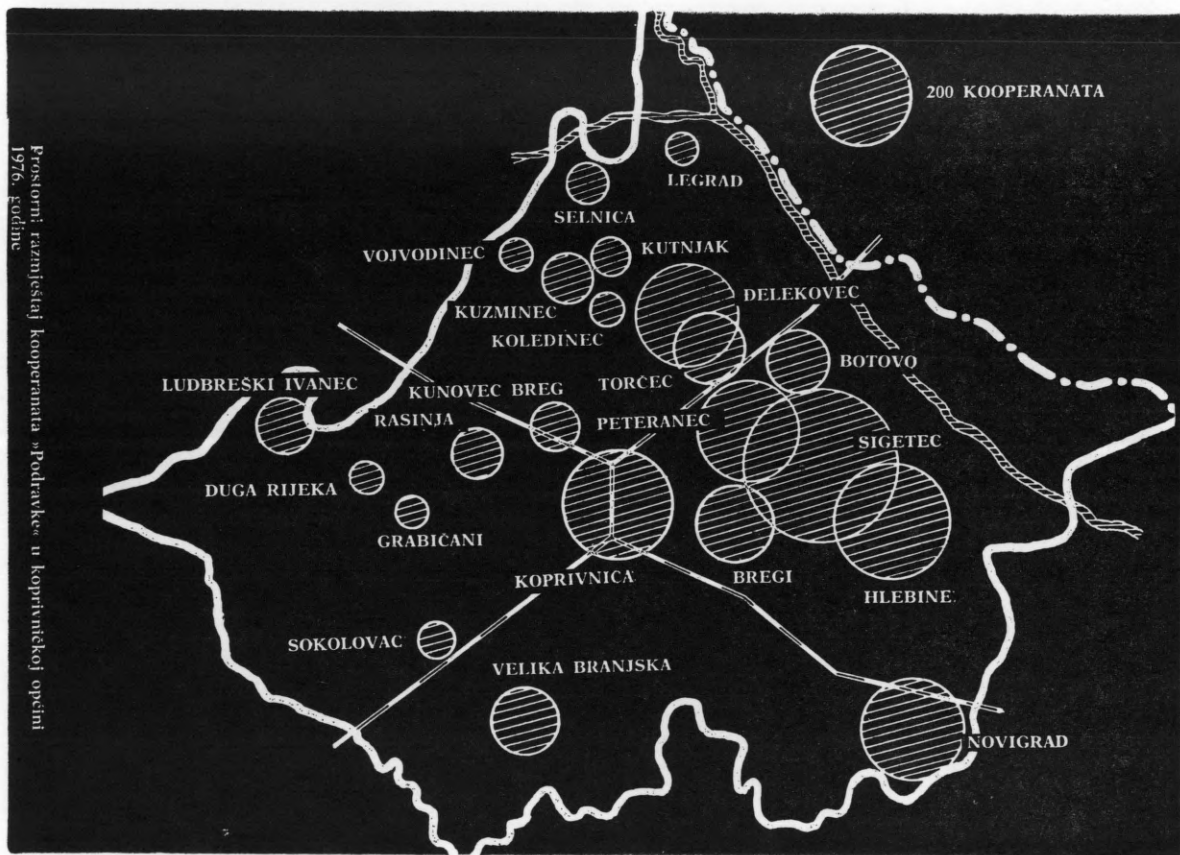

ĐURĐEVAC

Usporedno stablo života
Koprivnice (1953. i 1971.),
Legrada (1953. i 1971.)
i Đurđevca (1971.)

poljoprivrednih domaćinstava koja ulaze s društvenim sektorom u zajednička ulaganja i zajednički rizik proizvodnje (dakle, ulaze u više oblike kooperativnih odnosa. Godine 1976. s područja općine Koprivnica čvrste kooperativne ugovorne odnose s »Podravkom« imalo je 3.472 domaćinstava (ili oko 21 posto od ukupnog broja u općini ili čak blizu 52 posto od broja poljoprivrednih domaćinstava). Izvan koprivničke općine, kooperativne ugovore je imalo još 413 poljoprivrednih gazdinstava (iz općine Križevci 206, Bjelovar 84, Đurđevac 65, Ludbreg 40 i Čakovec 18). Treba reći da je utjecaj koprivničkog agroindustrijskog kompleksa na razvoj individualnog poljoprivrednog sektora u sjeverozapadnoj Hrvatskoj znatno veći nego pokazuju ove brojke, jer »Podravka« surađuje faktički s još nekoliko tisuća poljoprivrednika kombinata, zadruga i sličnih društvenih organizacija (osobito s područja općina Varaždin, Križevci, Čakovec, Ludbreg, Đurđevac, Virovitica itd.).

Analiza lokacije kooperanata vezanih uz agroindustrijski kompleks na području koprivničke općine kroz dulje razdoblje, pokazuje da su se vremenom ovi utjecaji širili sve dalje od Koprivnice. Prije dvadesetak godina najviše kooperanata bilo je iz prigradskih naselja, a danas imaju brojčanu prevagu kooperanti iz udaljenijih općina. Ovi utjecaji širili su se gotovo koncentričnim krugovima, a važnu ulogu u tom procesu imala je poslovna orijentacija »Podravke«, zatim razvijenost službe za kooperaciju, razvijanje prometnica i sredstava prometa, način i obujam kreditiranja i slično.

Današnja razmještajna prostorna slika kooperanata pokazuje da su oni prvenstveno locirani u naseljima plodne pridravске aluvijalne ravni i to u selima koja su udaljena od grada od 10 do 20 kilometara. Značajan obujam kooperacije vezan je i uz udaljenija sela na Bilo-gori i pod Kalnikom. Evo i popisa naselja u koprivničkoj općini s najviše

kooperanata (u zagradi je ukupan broj domaćinstava naselja): Koprivnički Bregi 159 (551), Kunovecbreg 100 (155), Peteranec 197 (508), Koprivnički Ivanec 97 (361), Hudovljani 30 (108), Hlebina 224 (491), Gabajeva Greda 82 (142), Sigetec 318 (501), Novigrad Podravski 186 (990), Đelekovec 221 (504), Imbriovec 93 (176), Torčec 125 (232), Drnje-Botovo 197 (441), Legrad 81 (626), Zablatje 42 (108), Podravska Selnica 78 (149), Kutnjak 93 (207), Rasinja 81 (371), Belanovo selo 34 (84), Vojvodinec 71 (223), Kokedinec 44 (68), Duga Rijeka 69 (123), Grabričani 68 (85), Ludbreški Ivanec 52 (222), Grdak 34 (45), Sokolovac 27 (180), Velika Branjska 104 (413), Koprivnica 223, itd.

Prostorna lokacija broja kooperanata ne odgovara i prostornom razmještaju kooperanata-tražitelja kredita za unapređenje poljoprivredne proizvodnje. Naime, više tražitelja ovih kredita ima iz slabije razvijenih područja općine (područja obračunskih jedinica Sokolovac i Rasinja — vidi priloženi kartogram), što je znak da se pod utjecajem agroindustrijskog kompleksa i ova područja jače uključuju u tokove robne proizvodnje. Dio kredita (bankarskih) koriste i poljoprivredna domaćinstva koja nemaju kooperativne odnose s agroindustrijskim kompleksom. Individualnim poljoprivrednicima daju se krediti: 1. za tekuću poljoprivrednu proizvodnju, 2. za investicije u poljoprivredi na osnovi zajedničkih dugoročnijih programa u kooperaciji i 3. bankovni krediti za druge potrebe poljoprivrednih domaćinstava.

Obujam kreditiranja je vrlo značajan za unapređivanje poljoprivredne proizvodnje u Podravini. Prema podacima OOUR Kooperacija »Podravke« stanje kredita 30. lipnja 1976. godine kooperantima koprivničkog agroindustrijskog kompleksa bilo je 46,614.822 dinara, što je za ovako mali teritorij značajna suma. Ovi su se krediti odnosili za unapređivanje govedarske proizvodnje (19,055.257 dinara), svinjogojske proizvodnje (23,226.110), te ratarske i povrtljarske proizvodnje (4,333.455). Prema podacima Interne banke »Podravke« kooperantima je za nabavku strojeva od 1973. do 1976. godine odobreno još 6,090.060 dinara kredita (koristi ih 191 poljoprivredno domaćinstvo). K tomu, OOUR »Kooperacija« vodi još 32 kooperanta koje kreditira dugoročnim kreditima za izgradnju i adaptaciju gospodarskih objekata u ukupnom iznosu od 7,470.000 dinara. Prema tomu, u 1976. godini su ukupni iznosi kredita za »Podravkine« poljoprivrednike-koperante iznosili 50.174.882 dinara, što ima značajnog odraza na ubrzanje hoda prema robnoj proizvodnji na podravskom selu.

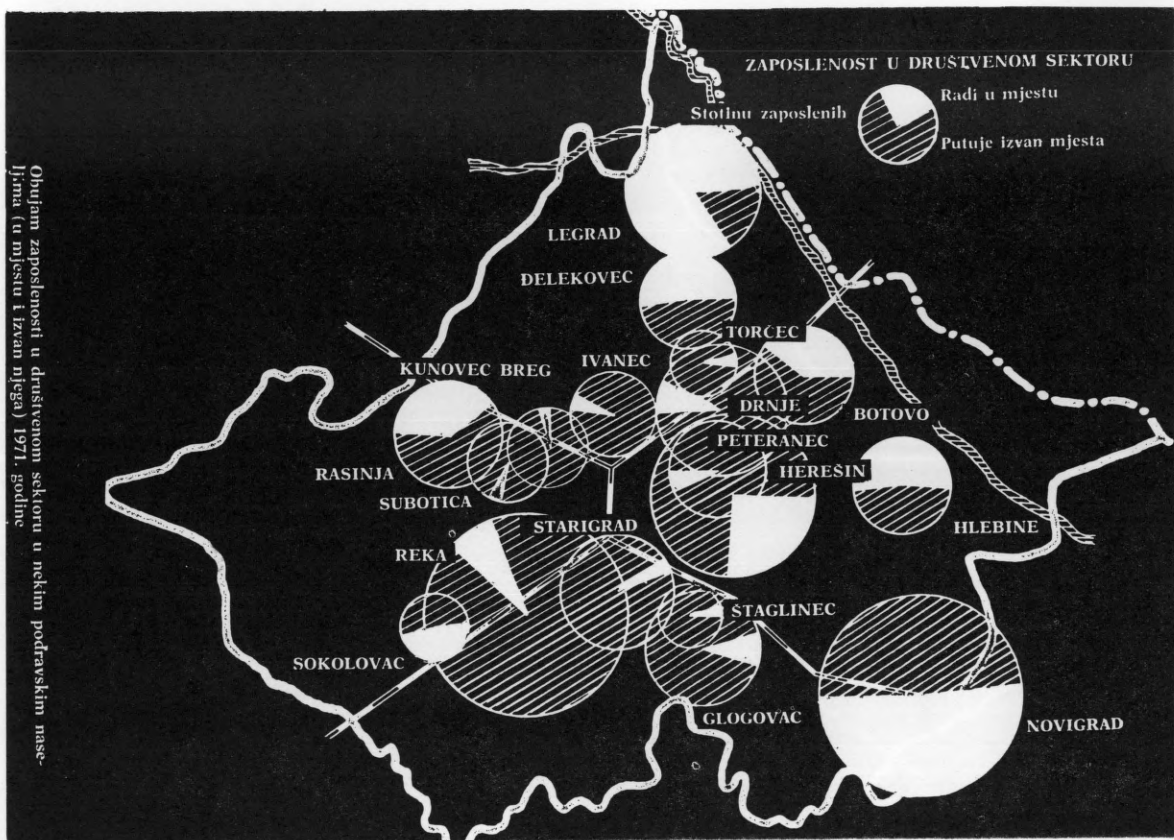
Prema podacima OOUR Kooperacija od 16. ožujka 1976. godine, ove kredite ukupno su koristila 324 kooperanta (s područja Le-grada i okolnih sela 23, Rasinje 91, Sokolovca 62, Đelekovca 56, Hlebina 43, Novigrada 7 i Koprivnice 29, te izvan općine 31 korisnik). Evo i strukture prema visini korištenog kredita: do 10.000 dinara 59,16 posto korisnika, 10.000 do 50.000 dinara 27,80 posto, 50.000 do 100.000 dinara 8,09 posto, 100.000 do 200.000 dinara 2,42 posto, 200.000 do 300.000 dinara 1,24 posto, te više od 300.000 dinara 1,29 posto korisnika.

4. Dnevne migracije

Pojava dnevne migracije radne snage (iz sela u grad, uglavnom) usko je vezana uz postojanje mješovitih domaćinstava, koja opet karakteriziraju proces industrijalizacije jedne zemlje ili kraja (prijelaz iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja). Neki stručnjaci smatraju da je pojava seljaka-radnika (polutana, part-time farmer) samo privremena pojava, ograničena na prostor i vrijeme gdje vladaju industrija niskog dohotka i poljoprivreda niskog dohotka. Drugi, pak, tvrde da je to stalna pojava, pratilac svakog ekonomskog razvoja. Po svemu sudeći, mješovita gospodarstva, a time i veći dio dnevnih migranata, još će dugo vremena ostati jedna od važnih značajki jugoslavenske privrede i razvoja. Sigurno je da će se vremenom mijenjati njihova suština, budući da će sve više gubiti karakter ekonomske nužnosti, ali će kao pojava ostati značajnom u još dugom vremenskom razdoblju.

Grad (čitaj: sekundarna, tercijarna i kvartarna zanimanja) postaje neodoljiv magnet, koji privlači nove stanovnike bilo iz ekonomskih ili neekonomskih razloga. Uz trajnu ekonomsku emigraciju u strane zemlje (uglavnom prekomorske) ili u udaljenije jugoslavenske gradove, kao i uz privremenu emigraciju na rad u inozemstvo, za Podravinu sve više postaje punovažan društveno-ekonomski element i pojava srazmjerno intenzivne dnevne migracije radništva. Pojava svakodnevnog putovanja iz sela u grad donosi sa sobom niz pozitivnih, ali i negativnih posljedica.

Prema popisu stanovništva iz 1971. godine, u općini Koprivnica je u društvenom sektoru bilo zaposleno 9252 radnika, a od toga je svoje radno mjesto izvan svojeg mjesta stanovanja imalo 3308 radnika ili oko 35 posto (vidi priloženi kartogram). To bi, po prilici, dakle bio i stupanj razvijenosti dnevnih migracija (od kojih je većina usmjerena prema Koprivnici). Naravski, više dnevnih migra-

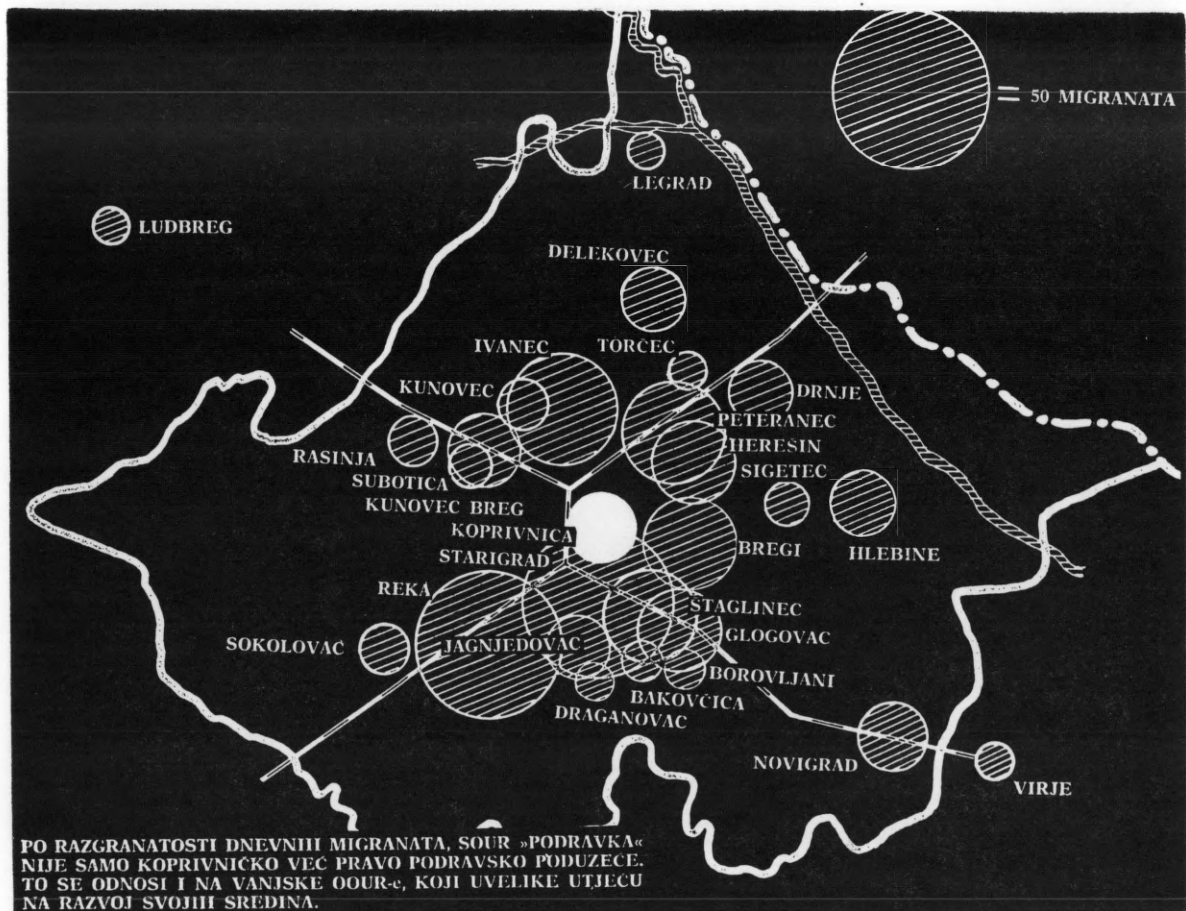

nata u strukturi stalno zaposlenih imaju mjesta bliže gradu, kao i ona koja nemaju nikakvih lokalnih mogućnosti za zapošljavanje u društvenom sektoru.

Na primjeru SOUR »Podravke« (naravski, samo koprivničkih pogona, koji nas u ovom slučaju zanimaju) možemo egzaktno pratiti pojavu dnevnih migracija početkom 1973. i početkom 1977. godine. Početkom 1973. godine u koprivničkim pogonima »Podravke« radilo je ukupno 2004 radnika, a od toga je izvan grada stanovalo 492 ili 24,5 posto. S obzirom na srazmjerno intenzivnu stambenu izgradnju, koju u gradu provodi »Podravka« za svoje radnike (bilo društvenom izgradnjom ili dodjeljivanjem stambenih kredita), mogli bismo očekivati da će se broj dnevnih migranata do danas smanjiti. Međutim, to ipak nije slučaj.

Početkom 1977. godine u koprivničkim pogonima »Podravke« bilo je zaposleno 2726 »Podravkaša«, a od toga je izvan grada stanovalo 761 ili 27,9 posto. Do ovog povećanja došlo je zbog apsolutnog povećanja broja zaposlenih u koprivničkim pogonima »Podravke«, koji su se mahom regrutirali sa sela i još nisu uspjeli (ili nisu željeli) riješiti svoj stambeni problem preseljavanjem u grad.

Intenzitet dnevnih migracija u sve »Podravkine« radne organizacije (sa sjedištem u Koprivnici) nije jednakomjeran. Tako u koprivničke pogone RO Industrija mesa »Podravke« putuje svakodnevno na posao čak 44,2 posto zaposlenih, u RO Usluge 30,1 posto, RO Poljoprivreda 29,2 posto te u RO Industrija pića i RO Farmaceutika-kemija po 28,4 posto — što je iznad prosjeka cijelog poduzeća, dok u RO Industrija hrane stanuje

izvan grada svega 21,1 posto radnika, RO Institut 22,9 posto i u RO Trgovina 24,5 posto — što je ispod prosjeka cijele firme. Inače, intenzitet ukupnih dnevnih migracija u koprivničke pogone »Podravke« nešto je slabiji nego iznosi prosjek za ukupno zaposlene u gradu Koprivnici. Naime, u gradu je 1976. godine u društvenom sektoru bilo ukupno zaposleno 7374 radnika, od kojih je 2328 svakodnevno dolazilo na posao iz okolnih naselja, što iznosi 31,5 posto dnevnih migranata (prema 27,9 posto u »Podravki«). Ova razlika ima svoje objašnjenje u intenzivnoj brzini za rješavanje stambenih problema zaposlenih u »Podravki« nego u drugim gradskim radnim organizacijama i ustanovama. Ovdje valja također naglasiti da je ukupni intenzitet dnevnih migracija znatno manji u Koprivnici, nego, primjerice, u susjednim općinama

Varaždin i Čakovec (gdje više od 50 posto radništva stanuje izvan grada). Na području općine Đurđevac, gdje je slaba razvijenost društvenog sektora (industrije), broj dnevnih migranata je neuporedivo manji nego u Koprivnici.

Prsten putujućih na posao u Koprivnicu sve se više širi. Godine 1973. je čak 74,3 posto dnevnih migranata stanovalo u krugu udaljenom od grada do 5 kilometara, a 1977. taj se postotak smanjio na 70,2. Istovremeno povećao se broj onih koji svakodnevno dolaze na posao iz udaljenijih mjesta (17,4 posto od 5 do 10 i 12,4 posto od iz udaljenosti veće od 10 kilometara). I ovaj podatak govori o tome da je privlačna snaga grada sve veća, te da se i u Podravini razvijaju suvremena sredstva prometa.

Inače, glavna prostorna koncentracija dnevnih migranata vezana je za naselja koja se nalaze blizu grada na sjevernim obroncima Bilo-gore i Kalnika (od Borovljana do Rasinje — vidi kartogram). To je i razumljivo iz više razloga: dio ovih naselja su poznata po nekadašnjem aktivnom rudarstvu koje je danas ukinuto, zatim ovdje ima mnogo doseljenika iz drugih mjesta i krajeva, a i uvjeti za poljoprivrednu proizvodnju nešto su nepovoljniji nego u ravnom dijelu Podravine. Značajan dio dnevnih migranata dolazi i iz velikih sela na sjevernom obodu grada (Ivanec, Peteranec, Herešin, Bregi).

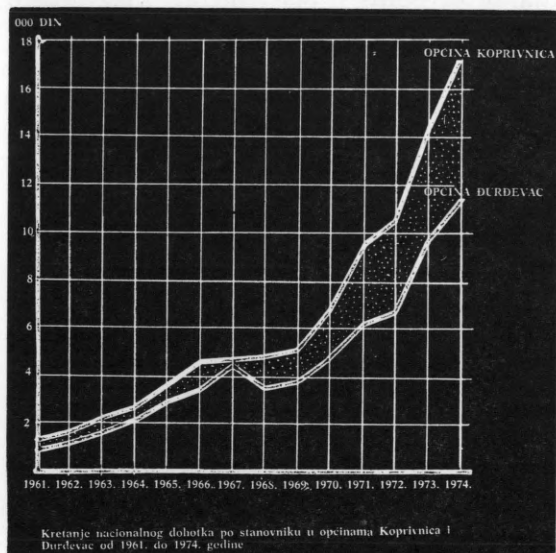
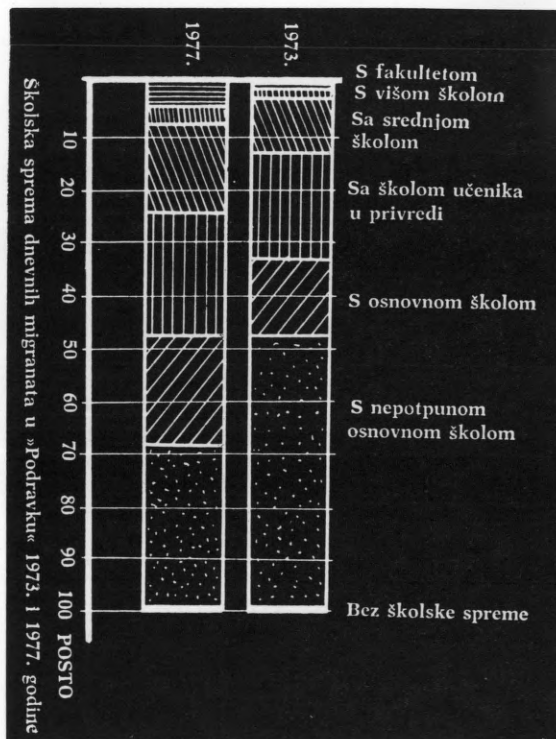
Određene strukturne promjene zamijećene su i u načinu dolaska dnevnih migranata na posao u grad. Naime, nacionalno sredstvo prijevoza Podravaca — bicikl — sve više ustupa mjesto automobilu. Godine 1973. dolazilo je na posao biciklom 51,9 posto dnevnih migranata u koprivničke pogone »Podravke«, da bi se taj odnos 1977. godine smanjio na 43,4 posto. Istovremeno je broj dolazećih automobilom povećan sa 15,9 na 28,2 posto, dok je struktura ostalih prijevoznih sredstava (motorkotač, autobus, vlak) ostala gotovo nepromijenjena.

Značajne promjene zbile su se i u strukturi dnevnih migranata prema školskoj spremi. Iako još uvijek prevladavaju radnici-putnici s niskim ili nikakvim kvalifikacijama, što je i razumljivo jer to je višak radne snage oslobođen iz poljoprivrede, ipak se pokazuje trend sve višeg obrazovanja. S nepotpunom osnovnom školom i bez školske spreme sa sela putuje tek oko 37 posto dnevnih migranata, dok je taj postotak 1973. iznosio 51,5. To, među ostalim, pokazuje suvremenu tendenciju stanovanja na selu i školovanje radne snage, kao i jačanje procesa obuhvatnijeg školovanja seoskog stanovništva. Naravski, ove promjene znatno su evidentnije na području s razvijenim agroindustrijskim kompleksom, nego tamo gdje ga nema.

Analizom starosne strukture dnevnih migranata dolazimo do zaključaka da u grad svakodnevno putuje najvitalnije seosko stanovništvo: prosječna starost ovih radnika-putnika iznosi oko 34 godine. Radno najinteresantnije razdoblje, dakle od 20 do 40 godina, obuhvaća blizu 71 posto dnevnih migranata.

5. Opremanje domaćinstva i razvoj infrastrukture

Snažniji razvoj agroindustrijskog kompleksa bio je jedan od važnih uzroka i za niz pozitivnih promjena u razini opremljenosti domaćinstva (na selu i gradu) i razvijenosti infrastrukture. Te su promjene uglavnom

djelovale na smanjivanje razlika između grada i sela (iako ne sve).

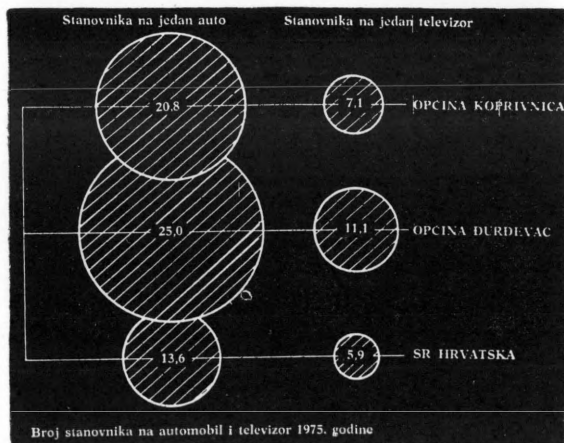
Najizravniji utjecaj agroindustrijskog kompleksa bio je na bolju opremljenost poljoprivrednih gazdinstava gospodarskim zgradama i potrebnim strojevima i alatom (ali i na povišenje osobnog standarda stanovništva). Te su promjene vrlo ubrzale osobito u zadnjem desetljeću (traktorizacija podravskog sela jače započinje tek negdje od 1965. godine, da bi danas bile uočljive i druge promjene).

Prema podacima Zavoda za plan, analize i statistiku Skupštine općine Koprivnica, na području ove općine bilo je 31. prosinca 1975. godine u individualnom vlasništvu 1790 traktora i 165 kombajna za žitarice. Međutim, već 31. prosinca 1976. godine bilo je oko 2560 traktora, 209 žitnih kombajna i 22 silažna kombajna. Dakle, jedan traktor dolazi na 11,4 hektara obradive površine, što je povoljno. Zbog srazmjerno visokog stupnja mehaniziranosti, agrotehnički radovi na polju uvelike su skraćeni. Primjerice, proljetna sjetva traje tek oko sedam dana, žetva pšenice isto toliko, a jesenska berba i sjetva do 14 dana, itd.

Uznapredovala je i opremljenost gospodarskih objekata na podravskom selu, iako još mnogo toga valja učiniti. Automatske pojilice i hranilice, muzilice, silosi, noseće trake, elevatori i druga oprema ovdje nisu rijetkost. Također se sve više upotrebljavaju razni uređaji za navodnjavanje, plastična folija, proizvodnja u plastenicima i niz drugih suvremenih sredstava.

Značajan napredak učinjen je i u osobnom standardu stanovništva (znatno brže ovaj standard raste u gradu nego na selu, što donekle produbljuje razlike, ali taj proces ima tendenciju smanjivanja). O izgradnji i osnovnoj opremljenosti stanova imamo (nažalost) podataka samo do 1971. godine (posljednji popis stanovništva). Tada je na području Koprivnice bilo čak 28,2 posto (skoro svaki treći) izgrađenih samo za deset godina (1961—1971), dok je oko 20 posto stanova imalo vodovod, a 14,8 posto kupatilo. Naravno situacija je bila znatno povoljnija u gradu Koprivnici nego na selima. Treba istaknuti da je danas situacija znatno povoljnija, jer je ovaj standard stanovanja osobito porastao upravo u zadnjih nekoliko godina (nakon 1971. je proces opremanja domaćinstava u Podravini ubrzano nastavljen).

Ovaj zaključak potvrđuje i anketa koju smo za ovaj rad proveli u veljači 1977. godine u pet podravskih sela. Ustanovili smo da u anketiranim seoskim domaćinstvima (što se može uzeti ika o određen prosjek za

sela koprivničke općine) prosječna veličina stana iznosi 79,5 četvornih metara, da 98,5 posto domaćinstava ima provedenu električnu struju, 50 posto ima vodovod, 40,3 posto kupatilo, 53,7 posto stroj za pranje rublja (!), 79,1 posto hladnjak, 42,5 posto škrinju za zamrzavanje, 91 posto radioaparat, 43,3 posto televizor, 40,3 posto motorkotač, 26,1 automobil, 33,6 posto električnu peć, 22,4 posto peć na loživo ulje itd. To su podaci koji govore o srazmjerno brzom transformaciji podravskog sela.

Evo i službenih statističkih podataka o nekim elementima osobnog standarda (za 1974. godinu). Po broju automobila, televizora i telefona općina Koprivnica zaostaje iz prosjeka SR Hrvatske, ali je znatno ispred općine Đurđevac (koja nema razvijen agroindustrijski kompleks). Slično je i s nekim drugim elementima osobnog standarda.

Agroindustrijski kompleks je također bio i značajan činilac u brzom razvoju infrastrukture na području koprivničke općine. Među ostalim, valja samo spomenuti činjenicu da je tek u najnovije vrijeme grad Koprivnica riješila problem izgradnje vodovodne i kanalizacijske mreže i uređivanja gradskih ulica, te da je ovdje 1975. godine otvoren jedan od najsuvremenijih školskih centara u našoj republici, te da je ove godine započela izgradnja velike bolnice. Upravo u zadnjem desetljeću obavljani su ogromni radovi na modernizaciji cesta (a donekle i pruga).

Izdvajanjem zapaženih sredstava za rješavanje ovih problema infrastrukture, agroindustrijski kompleks zapravo je u određenom smislu pridonio produbljivanju razlika između grada i sela, ali se one ujedno i smanjuju jer kvalitetnije gradske funkcije zrače u podavska sela. Radi se, zapravo, o jednoj

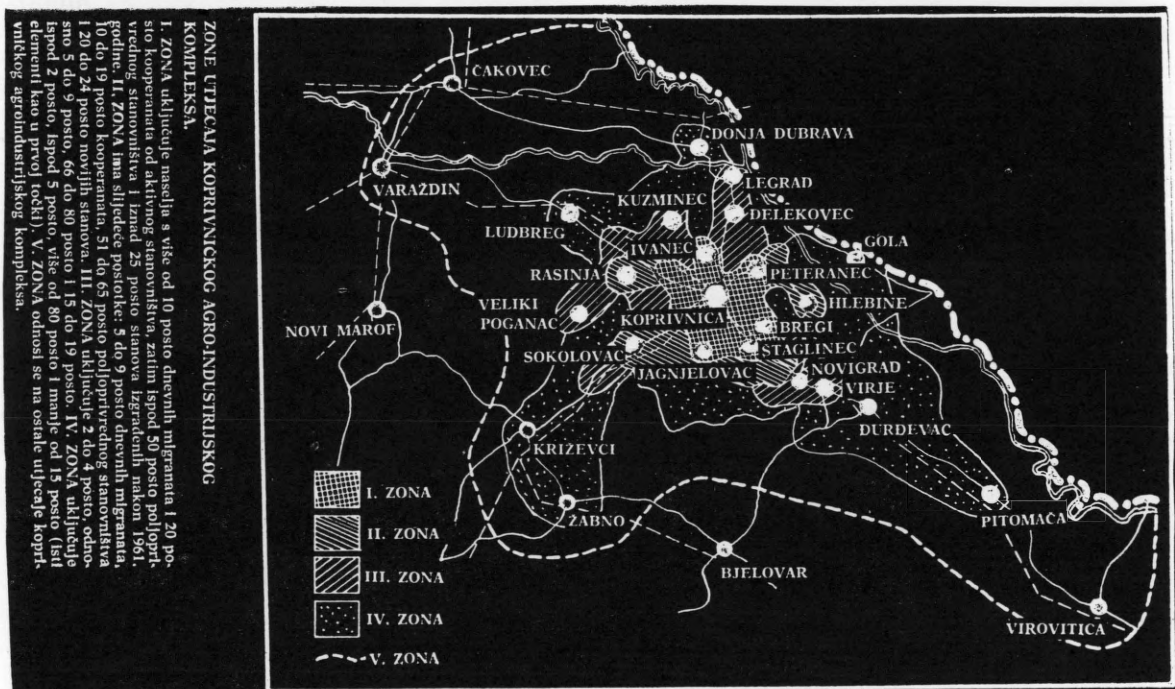
uskoj međuzavisnosti, koja sveukupno vodi u pravcu izjednačavanja uvjeta života u gradu i na selu.

IV. ZAKLJUČAK

Koprivnička općina pripada u panonska područja SR Hrvatske s tradicionalnim nasljeđem autarkičnih agrarnih struktura, gdje su se sekundarne djelatnosti trebale nakon 1945. godine uvoditi praktički od početka i kidati veze sa starim. To je bio ogroman i težak zadatak, koji niz općina panonske Hrvatske nije uspjelo riješiti ostajući tako ekonomski slabo razvijene još i danas. Upravo zahvaljujući prvenstveno ambicioznom prodoru i razvijanju agroindustrijskog komplek-

nih u nepoljoprivredna zanimanja donosi s obom značajne i velike potrebe i probleme (osobito na planu redistribucije dohotka), koji su ipak slabije izraženi i lakše se rješavaju u općini gdje postoji snažan nosilac razvoja sekundarnih, tercijarnih i kvartarnih djelatnosti.

Da kojim slučajem ovdje nije došlo do ovakvog razvoja agroindustrijskog kompleksa, ili pak koje druge grane industrije, svi navedeni problemi došli bi jače do izražaja. Stoga je neophodno (i u planiranju) da se sekundarne, pa i tercijarne i kvartarne djelatnosti, razbijaju (dislociraju, dispergiraju) i u manja središta naših agrarnih sredina (dakle, izvan gradskih središta Republike), gdje su suvremene promjene odlazaka iz poljo-

sa, općina Koprivnica se u zadnja dva desetljeća svrstala u red srednje razvijenih hrvatskih općina.

Zone utjecaja koprivničkog agroindustrijskog kompleksa sežu danas i znatno izvan općinskih granica, iako se unutar komune one najjače i najdjelotvornije osjećaju. Ti se utjecaji odražavaju u svim porama života Podravaca na ovom tlu, a tamo gdje su oni djelotvorniji nastali su i manji nesrazmjeri u stupnju razvijenosti i uvjetima života. Prestrukturiranje stanovništva iz poljoprivred-

privrednih u nepoljoprivredna zanimanja i te kako izražene. Te promjene neophodno je usklađivati na licu mjesta.

S obzirom na sve jači intenzitet ovih promjena, sve se otvorenije i u sve većoj žestini postavlja i problem rješavanja navedenih problema u mikrosredinama (selima). Čini se, stoga, da bi ovaj poželjni proces disperzije sekundarnih, tercijarnih i kvartarnih djelatnosti valjalo djelotvornije i odlučnije provoditi i dalje od općinskih središta, ali naravno i manjem obujmu. Zapravo, svoj na-

gli razvoj agroindustrijski koprivnički kompleks dobrim dijelom je temeljio na radnoj snazi sa sela. On je na podravskom selu ubrzao suvremene procese napuštanja poljoprivrednih zanimanja, pa je normalno i za očekivati da upravo on sada bude i jedan od glavnih faktora u rješavanju nagomilanih problema sela (a prvenstveno u smanjenju razlika u distribuciji dohotka). Bez sumnje, rješavanje problema viškova radne snage iz poljoprivrede i dalje će biti lakše rješavati zapošljavanjem u gradu, ali dio tih viškova, zbog specifičnih problema sela u cjelini, trebalo bi efikasnije rješavati na samom selu (otvaranjem radnih mjesta u sekundarnim, tercijarnim i kvartarnim djelatnostima i sličnim potezima).

Preostaje također da se riješi i rješava još čitav splet drugih problema vezanih uz transfer radne snage selo-grad, iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja, kao i uz redistribuciju dohotka vezanu uz te procese. Jasno je da se dosadašnji razvoj koprivničke općine, s obzirom na raznorodne probleme kao i na kidanje sa starim načinom života, nije mogao i u zadnja dva desetljeća odvijati bez potresa i skokova. To govori u prilog tvrdnji da bi više valjalo analizirati vlastita iskustva, više koristiti tuđa pozitivna rješenja, kako bi se jednim efikasnijim i djelotvornijim planiranjem i ustrajnom realizacijom u budućnosti mogao ostvariti još skladniji razvoj nego što je to do sada bio slučaj. S druge strane, iskustva Podravine trebala bi, pak, poslužiti onima kojima tek predstoji ovaj stupanj razvoja, da izvuku određene zaključke, da ih primijene na svoje prilike i da se skladnije i bezbolnije razvijaju.

V. IZVORI I LITERATURA

1. Anketa provedena u pet podravske sela u veljači 1977. godine
2. Kadrovska dokumentacija SOUR »Podravke«
3. Završni računi SOUR »Podravke«
4. Dokumentacija OOUR Kooperacija »Podravke«
5. Dokumentacija o privrednim i demografskim kretanjima zavoda za plan, analize i statistiku skupština općina Koprivnica i Đurđevac
6. Poslijeratni popisi stanovništva, dokumentacija u Republičkom zavodu za statistiku, Zagreb
7. Petar Marković i dr.: Agroindustrijska proizvodnja u SFRJ, Beograd 1977.
8. Petar Marković i dr.: Aktuelna pitanja ekonomskog položaja i daljeg razvoja jugoslavenske poljoprivrede, Beograd 1973.
9. Petar Marković: Migracije i promene agrarne strukture, Zagreb 1974.
10. Petar Marković: Poljoprivredna geografija, Zagreb 1970.
11. Milan Vresk: Prigorje Kalnika — razvoj stanovništva u uvjetima »agrarne gladi« i »deagrarizacije«, Radovi Instituta za geografiju, broj 13, Zagreb 1976.
12. Milan Vresk: Osnove urbane geografije, Zagreb 1977.
13. Urbanistički plan Koprivnice, Zagreb-Koprivnica 1972.
14. Tomislav Šegota: Utjecaj klime na regionalno okupljanje i diferenciranje, Zagreb 1976.
15. Friganović-Pavić: Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj 1961—1971, Zagreb 1975.
16. Alica Wertheimer-Baletić: Promjene u ekonomskoj strukturi stanovništva SRH u razdoblju 1961—1971 s posebnim osvrtom na ekonomsku aktivnost stanovništva, Zagreb 1975.
17. Pavle Gaži: Trideset godina Podravine u slobodi, Podravski zbornik, Koprivnica 1975.
18. Pavle Gaži: Pred novu etapu razvoja Podravine, Podravski zbornik, Koprivnica 1976.
19. Pavao Kurtek: Kretanje radne snage u Koprivnici, Podravski zbornik, Koprivnica 1975.
20. Pavao Kurtek: Gornja hrvatska Podravina, Zagreb 1966.
21. Pavao Kurtek: Transformacija koprivničke Podravine, Geografski horizont 1—4, Zagreb 1974.

22. Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici, Sociologija sela 46, Zagreb 1974.
23. Stipe Šušvar: Između zaseoka i megalopolisa, Zagreb 1973.
24. Ivan Perić: Radnici-seljaci u industrijskim poduzećima, Sociologija sela 7—8, Zagreb 1965.
25. Ivan Crkvenčić i dr.: Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, Zagreb 1976.
26. Geografija SR Hrvatske, I—VI, Zagreb 1974—1975.
27. Hans Bobek: Di Theorie der zentralen Orte in Industriezeitalter, Bad Godesberg 1976.
28. Rudolf Klöpffer: Zentrale Orte und ihre Bereiche, München 1966.
29. Mladen Friganović: Neki elementi neklada između rada i funkcije stanovanja značajnih centara Hrvatske, Radovi Geografskog instituta 7, Zagreb 1968.
30. Stipe Šušvar i dr.: Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji, Zagreb 1972.
31. Prilozi teoriji i praksi privrednog razvoja Jugoslavije, Zagreb 1977.
32. Alica Wertheimer-Baletić: Privredni razvoj i promjene u ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva Jugoslavije, Prilozi teoriji i praksi privrednog razvoja Jugoslavije, Zagreb 1977.
33. Vladimir Stipetić: Neka pitanja mijenjanja socijalno-ekonomske strukture stanovništva, Ekonomist 3, Beograd 1961.
34. Vladimir Stipetić: Poljoprivreda i privredni razvoj, Zagreb 1969.
35. Dragutin Feletar: Podravina, Koprivnica 1973.
36. Dragutin Feletar: Život između grada i sela, list Podravka, Koprivnica 1. 7. 1973.
37. Dragutin Feletar: Pravac — Čakovec, list Međimurje, Čakovec 29. 12. 1968.
38. Dragutin Feletar: Između tvornice i sela, list Podravka, Koprivnica 23. 3. 1977.
39. Dragutin Feletar: Redistribucija dohotka ili siromašenje sela, Privredni vjesnik, Zagreb 30. 5. 1977.
40. Dragutin Feletar: Između zemlje i tvornice, Glas Podravine 20. 7. 1973.
41. Zašto opada interes za poljoprivrednu proizvodnju, Delegatski Vjesnik, Zagreb 18. 5. 1977.

NAPOMENA: Ovaj rad je (veći) dio studije koju su autori izradili u proljeće 1977. godine za specijaliziranu organizaciju Ujedinjenih naroda UNIDO iz Beča, a u suradnji s Ekonomskim institutom iz Zagreba.